

Dr. sc. Nataša Mataušić
muzejska savjetnica u miru
nmatausic@gmail.com

Primljeno/Received: 19. VII. 2022.
Prihvaćeno/Accepted: 1. XI. 2022.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
DOI: <https://doi.org/10.47325/zj.6.7.2>

UDK 94(497.5Sisak)“1942/1943”
UDK 343/344

RAD PRIHVATILIŠTA ZA DJECU IZBJEGLICA U SISKU I DJELOVANJE UČITELJA ANTE DUMBOVIĆA (DOKUMENTI)

Sažetak: Dana 3. kolovoza 1942. u Sisku je Ministarstvo udružbe (socijalne skrbi) Nezavisne Države Hrvatske uspostavilo Prihvatilište za djecu izbjeglica. Tijekom mjeseca kolovoza tamo je bilo upućeno 2272 djeteta iz ustaških sabirnih logora u Mlaki, Jablancu i Košutarici, uspostavljenih nakon velike kozaračke ofenzive. Djeca su bila razmještena na nekoliko lokacija u gradu. Istovremeno su u „Prihvatilište” bila smještena i djeca iz Sabirnog logora u Sisku čiji su roditelji upućivani na prisilni rad u zemlje Trećeg Reicha. Zbog nedostatka adekvatne skrbi u vrlo kratkom vremenu tamo je umrlo 1152 djece. Prihvatilište je prestalo s radom 8. siječnja 1943. kada je zadnja grupa od desetero djece prebačena u Zagreb. Temeljem izvorne arhivske građe iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu i Muzeja žrtava genocida u Beogradu, te dostupne stručne i znanstvene literature rekonstruiran je rad ovoga prihvatilišta koji se, bez navodnika, može nazvati logorom za djecu. Za to je svakako bio zaslužan voditelj Prihvatilišta, liječnik Antun Najžar. Posebna pozornost posvećena je učitelju Anti Dumboviću, povjereniku Ministarstva udružbe za kolonizaciju djece u Sisku. Rad donosi i nove biografske podatke o liječnicima koji su se skrbili o djeci.

Ključne riječi: NDH, Prihvatilište za djecu izbjeglica u Sisku, Ante Dumbović, Antun Najžar, Diana Budisavljević, akcija spašavanja djece žrtava ustaškog terora, djeca žrtve rata

Sve prisutnije polemike u znanstvenoj i stručnoj literaturi o ovoj temi, kao i kontroverzni odgovori koji se uglavnom temelje na različitim ideološkim polazištima, a manje na izvornoj arhivskoj građi o predmetnoj temi, potaknule su me da napišem ovaj rad i dam odgovor na pitanje: Da li se u Sisku tijekom Drugog svjetskog rata (od 3. kolovoza 1942. do 8. siječnja 1943. godine) nalazilo Prihvatilište za djecu izbjeglica ili ustaški logor za djecu. Moj odgovor je kratak i jasan: U Sisku se nije nalazilo nikakvo „prihvatilište“, već logor za djecu. Odabrani dokumenti koje objavljujem to neosporno potvrđuju.⁸⁰⁶

Prihvatilište za djecu izbjeglica u Sisku započelo je radom 3. kolovoza 1942. Toga dana iz ustaških sabirnih logora u Mlaci i Jablancu (sela prisilno iseljenog srpskog stanovništva u okolici logora Jasenovac u koja su bile smještene izbjeglice s Kozare i podkozarskih sela, uglavnom žene, djeca i starci nesposobni za rad). Diana Budisavljević⁸⁰⁷ dopremila je vlakom

⁸⁰⁶ O Prihvatilištu za djecu izbjeglica u Sisku pisali su: Zdravko DIZDAR, Logori na području sjeverozapadne Hrvatske u toku Drugoga svjetskoga rata 1941 - 1945. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 22, br. 1-2, 1990., str. 97-98, Nikica BARIĆ, Kozara 1942.– sudbina zarobljenika, civila i djece, *Pilar, časopis za društvene i humanitarne studije*, God. XI., 2016., br. 21 (1), str. 53-111., Narcisa LENGEL KRIZMAN, Sabirni logori i dječja sabirališta na području sjeverozapadne Hrvatske 1941. – 1942., *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji*, Varaždin, 1976., str. 884-898., Lojzo BUTORAC, O dječjem prihvatilištu u Sisku, *Tkalčić*, 2011., str. 293-296., Dragoje LUKIĆ, *Bili su samo deca – Jasenovac grobnica 19432 djevojčica i dječaka*, Beograd, 2000. te Nataša MATAUŠIĆ, *Diana Budisavljević, zaboravljena heroína Drugog svjetskog rata*, Profil, Zagreb, 2020. U Sisku je 30. studenoga 2018. u organizaciji Sisačke biskupije, Hrvatskih studija sveučilišta u Zagrebu i Hrvatskog katoličkog sveučilišta održan znanstveni skup „Zbrinjavanje kozaračke djece i dječje prihvatilište u Sisku 1942. – 1943.“ Cilj skupa, kako je navedeno u pozivu, bio je „rasvjetljavanje istine što se doista dogodilo u Sisku tijekom 1942. i 1943. godine bez ideoloških interpretacija“. Predsjednik Organizacijskog odbora mons. dr. Vlado Košić, sisački biskup i potpredsjednica istoga odbora dr. Vlatka Vukelić, predstojnica Odsjeka za povijest Hrvatskih studija, široj su javnosti poznati upravo zbog svojih ideoloških (re)interpretacija kako suvremenih, tako i povijesnih događaja, a naročito onih koja se odnose na razdoblje Drugoga svjetskoga rata. Po završetku skupa sudionici su na internetskim stranicama Hrvatskih studija objavili „Priopćenje sa znanstvenog skupa“ koje je u suprotnosti s njegovim najavljenim ciljem. Dostupno na internetskoj stranici: hrstud.unizg.hr.

⁸⁰⁷ Diana Budisavljević (Innsbruck, 15. siječanj 1891. – 20. kolovoz 1978.), Austrijanka iz ugledne građanske obitelji Obexer, supruga zagrebačkog liječnika i kirurga Julija Budisavljevića. Od 1919. zajedno sa suprugom živi u Zagrebu. Tijekom Drugog svjetskog rata vodila je i organizirala akciju spašavanja srpske djece iz ustaških logora. Njena je akcija, među upućenicima, bila poznata kao „Akcija Diana Budisavljević“. Tijekom Drugog svjetskog rata „Akcija“ je uključivanjem velikog broja suradnika prerasla u jednu od najvećih akcija spašavanja djece iz logora, ne samo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, već i cijeloj okupiranoj Europi. Njezine najveće zasluge bile su ishođenje dozvola za preuzimanje djece iz ustaških logora, ideja da se djeca koloniziraju putem Karitasa nadbiskupije zagrebačke i izrada kartoteke djece. Po završetku rata sve njezine zasluge preuzela je Komunistička partija i organizacije pod njezinim okriljem, a ona je izbrisana iz povijesnog narativa Drugog svjetskog rata. Tek će objavljivanjem njezinog *Dnevnika* 2003. godine istina o tome tko je spašavao djecu iz ustaških logora dobiti javno priznanje, ali ne i od revizionista. Oni će pak sve zasluge za spašavanje srpske djece iz logora pripisati osobno Ante Paveliću i nadbiskupu zagrebačkom Alojziju Stepincu.

iz Okučana u teretnim vagonima za stoku 800 djece. (vidi Dokument 1) Sljedeći dan ustaše su iz logora Stara Gradiška dopremile 650 djece, a 5. kolovoza Diana Budisavljević sa sestrama Hrvatskog Crvenog križa još 1200 djece iz sabirnih logora u Mlaki i Košutarici, od dojenčadi do četrnaestogodišnjaka. Prihvatilište je prestalo s radom 8. siječnja 1943. kada je zadnja grupa od desetero djece prebačeno u Zagreb.

Kada govorimo o Sisku, zaboravlja se činjenica da ja tamo bio uspostavljen logorski sustav koji se sastojao od Sabirnog logora Sisak, pod upravom Ustaške nadzorne službe i Prihvatilišta za djecu izbjeglica, koje je osnovano na inicijativu Ministarstva udružbe. Ustaški sabirni logor započeo je s radom 9. srpnja 1942. godine. Bio je smješten u prostorijama tvornice stakla „Teslić i drug“, u tzv. Staklani. U ovaj ustaški sabirni logor bile su internirane srpske obitelji dignute u ratom zahvaćenim područjima Banije, Korduna, Moslavine, Slavonije i Kozare, a nakon ustaških akcija „čišćenja terena“. Nakon kraćeg zadržavanja i selekcije svi za rad sposobni muškarci i žene odvedeni su na prisilni rad u zemlje Trećeg Reicha. Samo je tijekom 1942., a temeljem hrvatsko-njemačkog sporazuma od 8. svibnja 1941. iz sabirnog logora u Sisku bilo poslano na prisilni rad 8233 osoba. Djeca, nasilno odvojena od roditelja, ostajala su u sabirnom logoru prepuštena „brizi hrvatske države“. Iz sabirnog logora bila su premještena u Prihvatilište, gdje su dijelila istu tragičnu sudbinu kao i tamo dopremljena djeca iz ustaških logora. Sasvim neopravdano, o ovoj se djeci nasilno oduzetoj majkama u dosadašnjoj stručnoj i znanstvenoj literaturi gotovo i ne govori iako je njihov broj, prema dostupnim podacima bio znatno veći. Sabirni logor pod zapovjedništvom UNS-a raspušten je 25. siječnja 1943., a dva dana kasnije na istom mjestu uspostavljen je logor pod vrhovnim zapovjedništvom njemačkih okupacionih snaga koji ga drže do 17. svibnja 1944. Tada ga ponovo preuzima Ustaška obrana, a logor prelazi pod nadležnost centralne uprave za logore u Jasenovcu. Prestao je s radom 15. siječnja 1945. godine.⁸⁰⁸

Zašto je baš Sisak odabran za smještaj djece? Kamilu Bresler,⁸⁰⁹ jedan od najbližih suradnika Diane Budisavljević u svojem zapisu o spašavanju kozaračke djece⁸¹⁰ ne govori ništa o pripremama za osnivanje prihvatilišta za djecu „izbjeglica“ u Sisku. Prema službenom dopisu

⁸⁰⁸ O tome vidi više u: Zdravko DIZDAR, Logori na području sjeverozapadne Hrvatske u toku Drugog svjetskog rata, *Časopis za suvremenu povijest*, 22, br. 1-2, 1990., str. 97-98.

⁸⁰⁹ Kamilu Bresler (Mrkonjić Grad, 17. srpanj 1901.– Zagreb, 1. studeni 1967.), profesor pedagogije i socijalni radnik, antifašist. Za vrijeme Drugog svjetskog rata odsječni savjetnik i nadstojnik Odsjeka za društvenu zaštitu djece i obitelji Ministarstva udružbe NDH. Bio je jedan od najbližih suradnika Diane Budisavljević. Dokumenti o Kamilu Bresleru dostupni u Hrvatskom školskom muzeju, Arhivska zbirka, A-3735. Vidi i *Dnevnik Diane Budisavljević*, Zagreb, 2003., Suzana LEČEK, Željko DUGAC, Kamilu Brössler – život za druge, *Godišnjak Njemačke zajednice DG Jahrbuch*, Vol. 21, 2014., str. 131-150 te Nataša MATAUŠIĆ, *Diana Budisavljević, zaboravljena heroína Drugog svjetskog rata*, Profil, Zagreb, 2020.

⁸¹⁰ Kamilu Bresler, *Spašavanje kozaračke djece godine 1942.*, Hrvatski školski muzej, Arhivska zbirka, A-3735.

koje je Ministarstvo udružbe, Odjel društvenog osiguranja, zaštite i skrbi uputilo Ministarstvu zdravstva 1. kolovoza 1942. godine razlog osnivanja još jednog prihvatilišta za djecu bio je popunjenost prihvatilišta za djecu u Jastrebarskom.⁸¹¹ (vidi Dokument 2). Događaje prije dolaska djece u Sisak opisuje liječnik Antun Najžar⁸¹² na saslušanju u Kotarskom narodno-oslobodilačkom odboru u Sisku u veljači 1946. godine. (vidi Dokument 3).

Djeca su bila razmještena na nekoliko lokacija u gradu: Samostanu sestara milosrdnica Družbe sv. Vinka, Pučkoj školi Sisak-Novoi, nedovršenoj zgradi Jugoslavenskog sokola, tzv. „Sokolani“, skladištu solane „Reiss“, tzv. „Solani“ i Križarskom domu (zgrada Gucci, odmah pored „Sokolane“).⁸¹³

U velikoj dvorani Samostana sestara sv. Vinka u Ulici Kralja Tomislava bilo je smješteno oko 300 djece u starosti od mjesec dana do tri godine. „Šef“ ovog odjela bio je liječnik Ivan Spitzer⁸¹⁴ iz Zagreba, a kao pomoćnice radile su njegove dvije sestre iz Zagreba te dobrovoljna sestra Hrvatskog Crvenog križa (HCK) iz Siska Slavica Nogić. Časne sestre sv. Vinka kuhale su

⁸¹¹ NDH – Ministarstvo udružbe – Odjel društvenog osiguranja, zaštite i skrbi, Ministarstvu zdravstva, 1. kolovoza 1942. po predmetu: uređenje dječjih prihvatilišta za djecu iz logora. HR-HDA, fond 1753. Očak Ivan.

⁸¹² Antun Najžar (Obrež, 5. lipanj, 1899.– ?, 18. rujna, 1946.), liječnik, voditelj dječjeg prihvatilišta u Sisku. Po završetku Drugog svjetskog rata kotarski liječnik u Sunji. Okružni sud Banije osudio ga je 15. svibnja 1946. godine zbog počinjenog ratnog zločina na kaznu lišavanja slobode s prisilnim radom od dvadeset godina uz gubitak političkih i pojedinih građanskih prava, osim roditeljskih, u trajanju od deset godina. Vrhovni sud Hrvatske u Zagrebu preinačio je ovu odluku u smrtnu kaznu, koju je potvrdio i Prezidijum Narodne skupštine FNRR u Beogradu. Uprava Narodne milicije Odjela unutrašnjih poslova pri Okružnom Narodno-oslobodilačkom odboru Banije obavijestila je 19. rujna 1946. godine Okružni sud Banije o izvršenju smrtno kazne nad Najžarom. Smrtna kazna bila je izvršena 18. rujna 1946. godine. Vidi u: Lujzo BUTORAC, O dječjem prihvatilištu u Sisku 1942. godine, *Tkalčić*, 2011., br. 15, str. 305.

⁸¹³ NDH – DRŽAVNA ŠKOLSKA POLIKLINIKA, SISAK, 7. rujna 1942. Izvještaj o dječjem prihvatilištu u Sisku uz prilog Pomor djece. HR-HDA, fond 226, Ministarstvo zdravstva i udružbe NDH (MZU NDH), Glavno ravnateljstvo udružbe, Broj: 71023-I-2-1942. (61832) (kut. 147). Popis osoblja koje je radilo u dječjem logoru Sisak 1942. godine. HR-HDA, fond 1722, Antifašistička fronta žena Hrvatske (dalje AFŽ)-log.-23/40.

⁸¹⁴ Ivan Spitzer (Zagreb, 1901.– Zagreb, 1950.), specijalist za dječje bolesti, Židov. Od studenog 1941. do svibnja 1942. u domobranstvu kao domobranski liječnik na položaju kod Sanskog mosta. Od svibnja do rujna 1942. vodi privatnu praksu u Zagrebu kao specijalist za dječje bolesti. Dekretom Ministarstva zdravstva postavljen je za liječnika u dječjem prihvatilištu u Sisku (Samostan sv. Vinka). U drugoj polovini rujna se razbolio i više se nije vraćao na dužnost u Sisak. Po ozdravljenju postavljen je za liječnika u Svetoj Nedjelji, a nakon tri mjeseca premješten je u Karlovac gdje je ostao oko godinu i pol dana. U veljači 1946. na dužnosti je ravnatelja Dječjeg dispanzera u Sisku. Daljnja sudbina nepoznata. Svjedočenje Spitzer, dr. Ivana kod Okružne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Banija Petrinja od 27. veljače i 4. ožujka 1946. HR-HDA, fond 1234, Konferencija za društvenu aktivnost žena Hrvatske (KDAŽH), ZB-KONF-378/4.

hranu (Nikolina Granek), a kraće su se vrijeme brinule o djeci i časne sestre Partenija Grubišić i Mirna Mastanjević.⁸¹⁵ Tu je bilo zaposleno i jedanaest žena iz Siska, od kojih dvije kao pralje.

U Pučkoj školi Sisak – Novi bilo je smješteno oko 250 djece (u prizemlju i na prvom katu zgrade škole). Na prvom katu nalazile su se tri prostorije za smještaj djece i ambulanta u kojoj su radile sestre pomoćnice HCK iz Zagreba te liječnici koji su se izmjenjivali u službi: Lazar Margulies, Židov iz Siska⁸¹⁶, Leopold Auf, radiolog iz Zagreba⁸¹⁷ i izvjesni doktor Briški. U jednoj od soba bile su zaposlene dvije žene, a u preostale dvije šestnaest žena iz ustaškog sabirnog logora „Staklana“, a pod nadzorom ustaških vojnika. U prizemlju škole bile su dvije prostorije za dojenčad, „kancelarija – skladište“, centralna kuhinja i praonica rublja. O djeci se brinulo jedanaest žena, od kojih su tri bile kuharice i jedna pralja. Skladište (ekonomiju) vodile su prvih pet tjedana časne sestre dominikanke iz Zagreba uz pomoć skladištara Josipa Marića i Josipa Foraneka, a kasnije ga preuzima i vodi do kraja postojanja logora Teodor Crnobrnja.

U prizemlju „Sokolane“ nalazila se velika sala s pozornicom, a na podu sale bila su smještena djeca. Tu se nalazila centralna kuhinja, mala soba za smještaj djece i ambulanta. I ovdje su kao liječnici radili Špicer, Margulies, David Eckstein,⁸¹⁸ Leopold Auf i Briški, a pomoćnice

⁸¹⁵ Popis osoblja koje je radilo u dječjem logoru Sisak 1942. godine. HR-HDA, fond 1722, AFŽ-log.-23/40.

⁸¹⁶ Lazar Margulies (Krakov, Poljska, 26. studeni 1887.– Osijek, 19. prosinac, 1952.), liječnik i židovski aktivist. Vidi u: Zlata ŽIVKOVIĆ-KERŽE, *Židovi u Osijeku (1918.-1941.)*, HIP – Podružnica za povijest Slavonije, Branje i Srijema – Židovska općina Osijek, Osijek, 2005., str. 200. Za razdoblje Drugoga svjetskoga rata nema nikakvih podataka. Zapisnici sastavljeni kod Gradske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Osijeku od 24. srpnja 1945. i 6. veljače 1946. godine o saslušanju Lazara Marguileusa, HR-HDA, fond 1234., KDAŽH, ZB-KONF-4/377.

⁸¹⁷ Leopold Auf (Split, 1905.– Zagreb, 1979.), liječnik, internist i rengenolog. U svojoj biografiji ne spominje svoj angažman u logoru u Sisku. Kao rezervni domobranski poručnik, teško bolestan u svibnju 1945. godine je otpremljen kamionom u lazaret u St. Paul u Koruškoj. U ožujku 1946. godine zatražio je preko Delegacije za repatrijaciju u Beču da mu se omogući povratak u zemlju. Po povratku (ožujak, 1947.) saslušan je u UDB-i. Nakon reguliranja građanskih dužnosti dobiva posao (lipanj, 1947.) na Rengenskom odjelu Socijalnog osiguranja u Zagrebu. Od veljače 1948. godine postavljen je u zvanju liječnika specijalista za interne bolesti i rengenologiju za šefa rengenskog odjela Opće bolnice u Šibeniku. Umro je u Zagrebu 1979. godine. Vidi u: Zbirka personalnih spisa državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstva NDH, HR-HDA, fond 890., Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, kut. 9.

⁸¹⁸ David Eckstein-Egić, (Vrbovsko, 28. travanj 1880.– Sisak, svibanj 1945.), liječnik. Srednju školu završio u Rakovici, a studij medicine u Beču. Od 1905. živi i radi u Zagrebu kao pomoćni liječnik u bolnici u Stenjevcu. Odlazi u Sisak gdje radi kao pomoćni liječnik u Gradskoj bolnici u Sisku. Od 1939. godine preuzima dužnost gradskog fizika (mrtvozornika). Banska uprava Savske Banovine odobrila je njemu i suprugi Klari rođ. Kerpner 14. veljače 1939. godine promjenu prezimena u Egić.

su bile časne sestre dominikanke iz Zagreba (glavna časna sestra Imakulata Klobučar)⁸¹⁹. U kuhinji je bilo zaposleno jedanaest kuharica i čistačica, u sobi s pozornicom dvanaest žena, a u maloj sobi još pet žena, zaposlenica logora. Na prvom katu „Sokolane” bile su dvije sobe. U većoj sobi radilo je šest žena, dok je manja soba neko vrijeme služila kao mrtvačnica. „Nadzor nad radnicama vršila je ustaškinja Pepica Gojmerac koja je radila i na djeljenju kruha”⁸²⁰ „Kancelarija evidencije” nalazila se u zgradi Stiller⁸²¹ u Ulici Kralja Tomislava. „Šef evidencije” bio je, prema podacima iz dokumenata, „Dumbović Ante, učitelj... a kao pisarice radile (su) sljedeće učiteljice: Kapić Marija, Pakasović Zlata, Čulig Božena, Hulenčić Marija, Tomić Ruža – vodile knjige imena”⁸²² U skladištu solane „Reiss” radilo je šest žena na čišćenju i čuvanju zdravije djece, a u zgradi Križarskog doma (zgrada Gucci) pet žena.⁸²³ U „Popisu osoblja koje je radilo u dječjem logoru Sisak 1942. godine”, sastavljenom poslije Drugog svjetskog rata, navode se i imena grobara: Franje Videca i Lazara Poka (upravitelja groblja), mrtvozornika Davida Egića Ekštajna (Ecksteina, op.a.) te raskužitelja Josipa Pećarine.

Mjesec i pol dana nakon dolaska djece, po ovlaštenju ministra udružbe, pročelnik Odjela društvenog osiguranja, zaštite i skrbi dr. Salih Kulović⁸²⁴ uputio je 17. rujna 1942. godine Ministarstvu zdravstva dopis kojim traži da se žurno odredi komisija koja će „... utvrditi razloge tako velike smrtnosti u ‘Državnom dječjem prihvatilištu u Sisku’ a koje se nalazi pod nadzorom

⁸¹⁹ Časne sestre iz Samostana Blažene Hozane Kotorske na zagrebačkim Krugama.

⁸²⁰ Popis osoblja koje je radilo u dječjem logoru Sisak 1942. godine. HR-HDA, fond 1722, AFŽ-log.-23/40.

⁸²¹ Vlasnik zgrade Lavoslav Stiller je kao Židov 1941. godine interniran u logor Jasenovac. Vidi u: HR-HDA, fond 252, Ravnateljstvo ustaškog redarstva. Židovski odsjek (RUR-ŽO), 6331/1941. (kut. 6.). Molba za otpuštanje iz logora.

⁸²² Popis osoblja koje je radilo u dječjem logoru Sisak 1942. godine. HR-HDA, fond 1722, AFŽ-log.-23/40.

⁸²³ Isto.

⁸²⁴ Salih (Salko) Kulović (Kakanj, BIH, 1901.– Zagreb, 1980), doktor prava. Klasičnu gimnaziju završio u Sarajevu, a pravni fakultet u Zagrebu. Doktorirao 1934. godine. Ugledan član zagrebačkog muslimanskog društva (Društvo zagrebačkih muslimana). Član Odbora zaklade za izgradnju džamije. Za vrijeme Drugog svjetskog rata pročelnik Odjela društvenog osiguranja, zaštite i skrbi Ministarstva udružbe (nadređen Kamilu Bresleru, a podređen Lovri Sušiću, ministru). Njegovim zalaganjem donijeta je odredba o udomljavanju djece u obitelji koja je donijela spas velikom broju srpske pravoslavne djece dovedene iz ustaških logora i sabirališta. Dočekao je djecu iz prvog transporta iz logora Stara Gradiška i otpratio ih do Jastrebarskog. Po dolasku drugog transporta djece, nije mogao suspregnuti suze. (Vidi u: Slava OGRIZOVIĆ, *Zagreb se bori*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., str. 294). Po završetku rata radi u Zemaljskom uredu za socijalno osiguranje, a od 1955. godine načelnik je Odjela zdravstvenog osiguranja u Ministarstvu socijalne politike. Godine 1949. odlikovan je Ordenom rada. Umro je u Zagrebu 1980. godine. Vidi na: <http://kakanj.comba> > znameniti kakanjci-dr-salih-kulović

Ministarstva udružbe”⁸²⁵ (vidi Dokument 4). Razlog tomu bio je „Izvještaj o dječjem prihvatilištu u Sisku” sa prilogom o „Pomoru(u) djece” koji je Ministarstvu udružbe i Ministarstvu zdravstva 7. rujna 1942. godine uputio nadstojnik prihvatilišta dr. Antun Najžar.⁸²⁶ (vidi Dokument 5 i 5a). Prema prilogu o „Pomoru djece” rađenom na temelju „...izkaza Gradskog fizikata u Sisku (je) od 7. VIII. do 31. VIII. 1942.” umrlo 515 djece. U prostorijama ženskog Samostana sv. Vinca 209, u „Sokolani” 141, Školi Sisak – Novi 151, „Solani” tri i u bolnici jedanaestoro djece. U primjedbi na kraju popisa navodi se da je jedno dijete umrlo 6. kolovoza 1942. godine prilikom transporta djece iz vagona u raskužnu stanicu.⁸²⁷ (dakle sveukupno 516 djece).

Dva tjedna nakon Najžarovog „Izvještaja” na adresu Odjela za društovno osiguranje i skrb Ministarstva udružbe stigao je i „Izvještaj o razmještaju djece i brojnom stanju u prihvatilištu na dan 25. rujna 1942. godine”⁸²⁸ Ante Dumbovića.⁸²⁹ (vidi Dokument 6). Prema njegovom „Izvještaju” u prihvatilištu je do 25. rujna umrlo 965 djece, od kojih se samo za njih 201 znalo puno ime i prezime. To bi značilo da je u samo dva tjedna umrlo još 161 dijete, više od desetero dnevno.

U rujnu 1942. godine HCK šalje sestre dobrovoljke Janu Koch, Veru Luketić i Dragicu Habazin⁸³⁰ u Sisak da utvrde razloge velike smrtnosti djece. Prije odlaska Bresler ih savjetuje da vjeruju jedino Anti Dumboviću te „da je taj logor, tj. ‘prihvatilište za djecu izbjeglica’ potpuno u rukama ustaša, da se samo formalno nalazi u kompetenciji ‘Ministarstva udružbe’, a inače je u sastavu sabirnog logora.”⁸³¹ (vidi Dokument 7)

⁸²⁵ HR-HDA, fond 226, MZU NDH, Glavno ravnateljstvo udružbe, Broj: 71023-I-2-1942., (61832), (kut. 147).

⁸²⁶ Isto.

⁸²⁷ Isto.

⁸²⁸ Muzej žrtava genocida (MŽG), Beograd, Arhiv, OF Dragoje Lukić.

⁸²⁹ Na prijedlog Kamila Breslera Dumbović je odlukom Ministarstva udružbe od 25. kolovoza 1942. godine imenovan za povjerenika Ministarstva udružbe za smještaj izbjegličke djece.

⁸³⁰ Dragica Habazin (Zagreb, 1903.– Zagreb, 1977.) jedna je od neopravdano zaboravljenih heroina Drugoga svjetskoga rata. O njezinoj ulozi u akcijama spašavanja djece žrtava rata bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost najbolje svjedoči nadimak po kojem je bila poznata: „Majka”. Biografski podaci o njoj, kao uostalom i o mnogim drugim liječnicima i liječnicama, medicinskim sestrama i sestrama dobrovoljkama Crvenog križa koji su sudjelovali u pružanju medicinske i druge pomoći djeci pruzetoj iz ustaških logora naše enciklopedije i biografski leksikoni šute ili su natuknice prilično kratke. Iako nije bila neposredno uključena u krug ljudi koji su se okupljali i djelovali u okviru „Akcije Diana Budisavljević”, bila je kroz gotovo cijelo vrijeme rata Dianinom najbližom i najvjernijom suradnicom. Temeljem informacija koje sam dobila od njenih bližih rođaka, kratkih, ali dragocjenih podataka u dosadašnjoj literaturi, te *Dnevniku Diane Budisavljević* u kojem se spominje 49 puta uspjela sam rekonstruirati njezin život i rad. Opširniju biografiju vidi u Nataša MATAUŠIĆ, *Diana Budisavljević, zaboravljena heroína Drugog svjetskog rata*, Profil, Zagreb, 2020.

⁸³¹ *Žene Hrvatske u NOB-i*, knjiga II, Zagreb, 1955., str. 380.

O stanju u „prihvatilištu za djecu” u Sisku svjedoči i Glaise von Horstenau.⁸³² U listopadu 1942. godine nakon ustaške akcije na sela Crkveni Bok, Strmen i Ivanjski Bok na Baniji, Glaise von Horstenau posjetio je logor u Sisku i navedena sela.⁸³³ U njegovoj pratnji bio je, osim ostalih i ustaški krilni pobočnik Erich Lisak.⁸³⁴ Horstenau opisuje: „...Nakon toga otišli smo u koncentracijski logor koji je bio smješten u nekoj tvornici (tvornici stakla „Teslić i drug”, op.a.). Užasne prilike. Malo muškaraca, mnogo žena i djece bez dovoljno odjeće, noću leže na kamenu, uciviljeni su, kukaju i plaču. ‘Zapovjednik logora’ (dr. Antun Najžar, op.a.) – usprkos kasnijoj Poglavnikovoj povoljnoj ocjeni, običan lupež, ignorirao sam ga, ali sam zato svojoj ustaškoj pratnji rekao: ‘U ovakvim prilikama čovjeku dođe da povraća... samo da povraća, moja gospodo.’ A ono najstrašnije: dvorana uz čiji uzdužni zid na oskudnoj slami, koju su zacijelo bacili ovamo samo zbog moje ‘inspekcije’ leži oko 50 gole djece, dijelom već mrtve, a dijelom na umoru!’⁸³⁵ Jednom članu Glaisove pratnje, upravo Erichu Lisaku, nakon što je vidio baraku u kojoj su bila smještena djeca doista je i pozlilo. To potvrđuje i Rudref Šteger iz Štaba I. domobranskog zbora Sisak koji opisuje pregled logora u vrijeme dolaska Horstenaua u tekstu „Podaci o logoru pravoslavaca – Srba u novembru 1942. godine u SISKU”⁸³⁶ (vidi Dokument 8)

Da li se u Sisku nalazilo Prihvatilište za djecu izbjeglica ili dječji logor? Ili, kako se Prihvatilište za djecu izbjeglica pretvorilo u dječji logor? Prihvatilište za djecu izbjeglica u Sisku uspostavilo je 3. kolovoza 1942. godine Ministarstvo udružbe. Za upravitelja je postavljen liječnik Antun Najžar. Od navedenog ministarstva Najžar je dobio kredit od 3 000 000 kuna za uređenje prostorija za smještaj djece i daljnjih 400 000 kuna od HCK. Ministarstvo zdravstva

⁸³² Edmund Glaise von Horstenau (1882. – 1946.), bivši austrijski časnik, general njemačkog Wehrmachta. Služio je kao austrijski časnik u Prvom svjetskom ratu. Poslije rata postao je druga osoba Austrijske nacističke stranke, a 1934. i član austrijskog parlamenta. Od 1936. do 1938. bio je ministar unutarnjih poslova u vladi Kurta Schuschnigga, potom potpredsjednik Vlade. U Drugom svjetskom ratu opunomoćeni njemački general u Zagrebu. Nerijetko je bio kritičan prema Paveliću i ustaškom režimu. To se najbolje vidi iz njegovih memoara objavljenih 2013. u Zagrebu pod naslovom *Zapisi iz NDH*. Potkraj rata povezao se s antihitlerovskim krugovima u Njemačkoj. U svibnju 1945. savezničke su ga snage uhitile i zatočile u logoru, gdje je počinio samoubojstvo.

⁸³³ O stradanju stanovnika sela Crkveni Bok, Strmen i Ivanjski Bok vidi u: Filip ŠKILJAN, *Akcija Crkveni Bok, Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, br. 37, Zagreb, 2005., str. 325-342.

⁸³⁴ Erich Lisak (Zagreb, 1912.– Zagreb, 1946.), ustaški pukovnik, jedan od najbližih Pavelićevih suradnika. U vrijeme posjete logoru u Sisku imao je dužnost ustaškog krilnog pobočnika, kasnije ravnatelj Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost (GRAVSIGUR-a) i državni tajnik MUP-a NDH. Vidi u: *Tko je tko u NDH*, Zagreb, 1997., str. 234.

⁸³⁵ Edmund Glaise von Horstenau, *Zapisi iz NDH*, Zagreb, 2013., str. 162-163.

⁸³⁶ Podaci o logoru pravoslavaca – Srba u novembru 1942. godine u Sisku. HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP-a SRH, 013.2.18., Ustroj i djelatnost MUP-a NDH, 34.

poslalo je u Sisak četiri liječnika i medicinske sestre. HCK iz Siska i Zagreba osiguravaju sestre pomoćnice i određena materijalna sredstva, šalju u Prihvatilište pribor za higijenu (sapun) i vitamine (limun).⁸³⁷ Časne sestre milosrdnice Družbe sv. Vinka Paulskog primaju u svoj samostan dio najmanje djece, a sestre dominikanke iz Zagreba također brinu o djeci. Članice udruženja „Hrvatske žene“ iz Siska šivaju pelene i drugu odjeću za dojenčad i dostavljaju je gotovo svakodnevno u Prihvatilište. Građani Siska i seljaci iz okolice daju svoje priloge u odjeći i hrani (uglavnom mlijeku). Skladišta se pune i robom (plahtama, prekrivačima, jastucima...) oduzetoj srpskim porodicama.

Prema dokumentima možemo sa sigurnošću utvrditi da je u Prihvatilište od 3. do 8. kolovoza 1942. godine dopremljeno 2722 „kozaračke djece“ iz ustaških sabirnih logora u Mlaci, Jablancu i Košutarici kao i iz logora Stara Gradiška. Koliko je stvarno djece prošlo kroz ovo prihvatilište teško je sa sigurnošću utvrditi jer se podaci razlikuju, pa i tada kad ih daje osoba zadužena za evidenciju i kolonizaciju djece, učitelj Ante Dumbović. U izvornim abecednim popisima djece sa žigom Ministarstva udružbe: „Dječje prihvatilište Sisak, Kazalo I, 1942“⁸³⁸ s potpisom Ante Dumbovića i „Kazalo II, 1942. Sisak, dječje prihvatilište, poliklinika“⁸³⁹ zavedeno je 5607 djece. Dumbović kao njihov autor iskazivat će i nešto drugačije brojke: od „preko 7000“⁸⁴⁰ 1946. do „sveukupno djece 6954“ 1977. godine.⁸⁴¹

Bez obzira da li je bilo 5607 ili 6954 djece ili njih 7000, pet liječnika koje je odredilo Ministarstvo zdravstva, od kojih je jedan (dr. Antun Najžar) bio zadužen i za selekciju za rad sposobnih ljudi iz ustaškog sabirnog logora zasigurno nije moglo biti dovoljno za skrb oko toliko velikog broja djece. Djeca dolaze u Sisak i bolesna i neishranjena i atrofična i puna buha i ušiju. Za spas tako velikog broja djece bio je potreban puno veći broj liječnika i pomoćnog osoblja, osigurani lijekovi i sredstva za dezinfekciju i dezinsekciju. Tri od četiri liječnika su se u dodiru s bolesnom djecom razboljela, ali nitko nije poslan da ih zamijeni. Najžar navodi: „...Pripomine se da je liječnička služba kod te djece bila u podpunoj visini t.j. sva su djeca bila cijeljena

⁸³⁷ HR-HCK, Središnji odbor Zagreb, šalje 29. rujna 1942. godine u Dječje prihvatilište Sisak, a na ruke g. Ante Dumbovića „dva omota. U jednom omotu nalazi se 1 ½ kg lipovog čaja, a u drugome 9 kg sapuna.“ Dumbović potvrđuje primitak i navodi da „Djeca smještena u školi imaju za sada još sapuna...“ a da će se „Djeci u Solani izdati odmah potrebna količina sapuna za umivanje i pranje rublja uz potvrdu sestre pomoćnice koja ima nadzor kod te djece.“ MŽG, Arhiv, OF Dragoje Lukić.

⁸³⁸ HR-HDA, fond 1722, AFŽ-log.-23/3.

⁸³⁹ HR-HDA, fond 1722, AFŽ-log.-23/3a.

⁸⁴⁰ Zapisnik ZKRZ-a s izjavom Ante Dumbovića od 8. veljače 1946. godine. HR-HDA, fond 1722, AFŽ-log.-23/27. Isti broj od preko 7000 djece navest će i u Zapisniku ZKRZ-a od 25. svibnja 1945. godine. HR-HDA, fond 306, Zemaljska komisija za ratne zločine (ZKRZ), Guz, 4647/45 (kut. 69).

⁸⁴¹ Pismo Ante Dumbovića Dragoju Lukiću od 5. prosinca 1977. godine. MŽG, Beograd, Arhiv, OF Dragoje Lukić.

protiv dizenterije, redovito su im se davali lijekovi /carbo animalis/ i dr. tonocardin, fiziološke infuzije, cardijazol uz sve druge lijekove.”⁸⁴² Međutim, svi pomoćni djelatnici u svojim svjedočenjima naglasit će izostanak prave liječničke skrbi i empatije prema djeci. Dezinfekcija dudica i bočica kao i lončića za hranu starije djece bila je prepuštena pomoćnim radnicama, koje s izostankom kontrole nadređenih nisu svoj posao obavljale kako treba, što je dovelo do širenja zaraznih bolesti i povećanja smrtnosti djece.

Ako i uvažimo mogućnost osobnih nesporazuma i netrpeljivosti između osoba zaduženih za skrb oko djece (a na različitoj hijerarhiji odgovornosti) kao i da su svjedočenja nastala u atmosferi unaprijed stvorenog zaključka da je to bio logor, a njegov upravitelj ratni zločinac, iz svih iskaza svjedoka može se isčitati da je skrb o povjerenoj djeci, unatoč naporima Ministarstva udružbe i HCK potpuno zakazala. Zašto? Zato što su djeca bila smještena u neprikladnim i nehigijenskim uvjetima, jer su danima ležala na istoj slami zagađenoj fekalijama, bez plahti i prekrivača kojih je u obilju bilo u skladištu, jer su bila uglavnom loše ili nikako odjevena, a pelene i odjeća nestajale su zbog krađa prilikom pranja. Uglavnom su bila gladna, iako su skladišta bila puna hrane, koja se koristila u sasvim druge namjene, krala ili preprodavala. Bolesna djeca nisu se odvajala od zdrave, već ih se što više miješalo premještanjem iz jednog objekta u drugi. Danima nisu bila kupana niti im je mijenjana odjeća. Časne sestre Družbe sv. Vinka izbacile su djecu iz svojih prostorija, a časne sestre dominikanke su vjerojatno upravo zbog dosljedne skrbi oko djece povučene u Zagreb. Radi zaštite građana i gradske djece od zaraza postavljena je žica oko „Sokolane” i Pučke škole „Sisak-Novi”. I na koncu, smrtnost djece nije se smanjila povećanjem skrbi, već njihovim preseljenjem u Zagreb.

Prema „Popisu djece pomrle u Dječjem prihvatilištu u Sisku godine 1942.” (original i prijepis koji je Gradskoj komisiji za utvrđivanje ratnih zločina u Sisku predao učitelj Ante Dumbović) u Sisku je tijekom 1942. godine umrlo 1152 djece,⁸⁴³ odnosno svako šesto dijete koje je tamo bilo dopremljeno. Tužna bilanca smrti koja najbolje svjedoči o karakteru „prihvatilišta”.

Kolonizacija djece od strane Karitasa u Sisku je potpuno zakazala (vidi Dokument 16), ali su zato građani Siska i okolnih sela pokazali veliku empatiju prema djeci, zatočenicima logora. Do 25. rujna 1942. godine 1193⁸⁴⁴, odnosno 1638⁸⁴⁵ (vidi Dokument 6) djece predano je na hranu obiteljima,⁸⁴⁶ odnosno kolonizirano u Sisku i okolnim selima. Prema svjedočenju liječ-

⁸⁴² HR-HDA, fond 226, MZU NDH, Glavno ravnateljstvo udružbe, broj: 71023-I-2-1942. (kut. 147).

⁸⁴³ HR-HDA, fond 1722, AFŽ-log. 23/9.

⁸⁴⁴ „Dječje prihvatilište II. školska poliklinika u Sisku”, Izvještaj Ante Dumbovića Ministarstvu udružbe, odjelu za društveno osiguranje i skrb o razmještanju djece i njihovom brojnom stanju na dan 25. rujna 1942. godine. MŽG, Arhiv, OF Dragoje Lukić.

⁸⁴⁵ Pismo Ante Dumbovića Dragoju Lukiću od 5. prosinca 1977. godine. MŽG, Arhiv, OF Dragoje Lukić.

⁸⁴⁶ „Dječje prihvatilište II. školska poliklinika u Sisku”, Izvještaj Ante Dumbovića Ministarstvu udružbe,

nika sisačke bolnice na čelu s Ivanom Pedišićem⁸⁴⁷ za pomoć djeci u bolnici se organizirala stalna liječnička služba, doprema mlijeka i hrane, a lijekove je davala bolnica. Pedišić o tome kaže: „Pozvali smo seljake iz sela Posavine da u svoje obitelji preuzmu na čuvanje i na ishranu djecu. Odaziv je bio velik, a osim toga seljaci su dovažali dnevno mlijeko, brašno, odjeću za djecu, sve besplatno.”⁸⁴⁸ Smrtnost djece ondje je bila izuzetno mala (jedanaestero djece), iako su u ovu bolnicu dopremana najteže bolesna djeca.

Nekoliko svjedočanstava osoba koje se došle u logor preuzeti djecu govore o načinu udomljavanja djece iz logora. Tako Stjepan Begić iz sela Križ (pokraj Petrinje) svjedoči: „1942. godine u jesen primijetio sam da moji seljani dovode iz Siska neku djecu pravoslavnu po svojim kućama, a koja su do tada bila u dječjem logoru u Sisku, odakle su ih ustaške vlasti izdavale ljudima koji su ih htjeli primiti. U mome selu sva djeca i muška i ženska koja su tako bila dovedena iz Siska bila su sposobna da nešto privrijede kod kuće jer su bila stara od 12 do 14 godina.”⁸⁴⁹ On poimenično nabraja jedanaest porodica koje su preuzele djecu te opisuje postupak preuzimanja djece: „Po dolasku u Sisak pronašao sam kancelariju učitelja Dumbovića kome sam izrazio želju da mi dade dva dječaka, jednog za mene i jednog za mog brata. Na moje traženje Dumbović mi je izdao pismeno jedan akt upućen na ime zapovjednika logora ‘Staklana’, s tim da mi taj zapovjednik izda 2 dječaka. Na ‘Staklani’ taj sam akt predao nekom ustaškom oficiru koji je tamo izdao nalog ustašama koji su čuvali logor da mi izdaju djecu. Kod odabiranja nisam uzeo dva dječaka kako sam tražio, već dječaka i djevojčicu – brata i sestru, jer su me molili da ih ne rastavim, nego povedem zajedno što sam ja rado učinio. Kada sam dobio toga dječaka i djevojčicu doveo sam ih kod Dumbovića koji ih je proveo kroz svoje knjige te meni izdao potrebne isprave za djecu, a ja sam zatim djecu poveo kući u Križ kod Petrinje... Mjesec dana iza kako sam doveo djecu kući došao je neki njihov rođak s odobrenjem, ne znam od koga, da ih ima pravo uzeti sebi, što je i učinio.”

Odjelu za društveno osiguranje i skrb o razmještaju djece i njihovom brojnom stanju na dan 25. rujana 1942. godine. MŽG, Arhiv, OF Dragoje Lukić.

⁸⁴⁷ Ivo Pedišić (Pašman, 1898.– Zagreb, 1986.) liječnik kirurg. Pučku školu završio je u rodnom mjestu, a gimnaziju 1918. u Zadru. Medicinu je studirao u Zagrebu i Beču, a diplomirao u Grazu. Stručno se usavršavao u Francuskoj i Njemačkoj. Liječničku praksu proveo je u Zagrebu, a od 1925. djeluje u Sisku. U Sisku je bio šef kirurškog odjela i potom ravnatelj bolnice. Bio je član Hrvatskog liječničkog zbora (HLZ), a nakon umirovljenja i počasni član. Od 1925. bio je tajnik sisačke podružnice HLZ-a, a od veljače 1946. njezin predsjednik i na toj je funkciji ostao sve do umirovljenja 1964. Objavio je niz stručnih članaka, a bavio se i poviješću medicine. Osim što je bio vrstan liječnik, bio je i veliki humanist. Sisačka Opća bolnica danas nosi njegovo ime. <https://zadarskiliblist.novilist>

⁸⁴⁸ Ivo PEDIŠIĆ, Humanitarni ilegalni rad sisačke bolnice 1941-1945. godine, *Putovi revolucije*, br. 9, 1967., str. 234-243.

⁸⁴⁹ Zapisnik Okružne komisije za ratne zločine Banije od 20. siječnja 1946. godine o saslušanju Stjepana Begića iz sela Križa, kotar Petrinja. HR-HDA, fond 1234, KDAŽH, ZB KONF 4/380.

Opravljanje za takvo Dumbovićevo ponašanje (navodna nezainteresiranost za udomljavanje djece) svakako leži u činjenici da je nekoliko puta bio pozivan, od predstavnika ustaških vlasti u logoru, na odgovornost zbog samoinicijativnog i po njima prevelikog broja kolonizirane srpske djece. Vrlo je lako i sam mogao završiti u nekom od ustaških zatvora ili logora.

Od 22. rujna 1942. godine započinje preseljenje djece iz logora u Sisku u Zagreb. U devet transporta bilo je prebačeno 2368 djece.⁸⁵⁰ Smještena su u Zavod za odgoj gluhoonijeme djece, Državni dom za malu djecu na Josipovcu, Dom učiteljica, prostorije Karitasa i Jeronimsku dvoranu. Zadnja grupa od desetero djece stigla je u Zagreb 8. siječnja 1943. godine. S tim danom ukida se „dječje prihvatilište” u Sisku. U kakvom su stanju bila djeca koja su iz Siska došla u Zagreb svjedoči dr. Olga Bošnjaković:⁸⁵¹ „...Novi transporti dojenčadi i male djece u rujnu i listopadu iste godine (1942., op.a.), koji su stizali iz Siska, dolazili su brzo jedan iza drugog i bili su još brojniji nego ranije. Te transporte, kao i njegu te djece, preuzimao je Crveni Križ i smještavao ih u prostorijama Doma za majke i dojenčad... Ova djeca iz sisačkog logora bila su zaražena morbilama (malim ospicama, op.a.) kombiniranim s teškim upalama pluća, često difterijom i hripavcem (veliki ili magareći kašalj, op.a.). Sva su djeca bila fizički potpuno shrvana, blijeda i neishranjena. Među njima bilo je svih kožnih upala, kao i avitaminoze i gingivitisa (upala i crvenilo usne šupljine, op.a.)...”⁸⁵²

Ustaški sabirni logor u Sisku i dalje je nastavio s radom. U Sisku ostaje gotovo do kraja rata i Ante Dumbović vodeći Povjereništvo za smještaj, nadzor i skrb izbjegličke djece. U izvještaju

⁸⁵⁰ Prema „Popisu ratom postradale djece...” u Zagreb je iz Siska od 22. rujna do 8. siječnja 1943. godine bilo upućeno devet grupa djece: 22. rujna 118 djece smješteno je u Zavod za odgoj gluhoonijeme djece, 26. rujna 130 djece smješteno je u Zavod i na Josipovac, a 30. rujna 172 djece smješteno je u Jeronimsku dvoranu, 11. listopada 550 djece smješteno je u Zavod i Karitas, 16. listopada 556 djece smješteno je u Zavod, Karitas i Dječji dom učiteljica, 17. listopada 400 djece smješteno je u Zavod i na Josipovac, 26. listopada 350 djece smješteno je u Zavod, te 2. studenog 1942. godine 72 djece u Karitas i Zavod. Djeca koja su 8. siječnja 1943. godine stigla u Zagreb, njih 10, smještena su u Zavod. HR-HDA, fond 1722, AFŽ-log.-8/45. Vidi i „Popis djece otpremljene u Zagreb po sestri Habazin 30. IX. 1942. g.” Na popisu se nalazi 172 djece. HR-HDA, fond 1722, AFŽ-log, 23/18, „Popis djece odvedene sa ‘Solane’ i iz ‘škole’ u Zagreb 10. X.1942. g.” Na popisu se nalazi 156 djece. HR-HDA, fond 1722, AFŽ-log, 23/7,

⁸⁵¹ Olga Göszl Bošnjaković (? , 1895.– Zagreb, 1978.), liječnica, pedijatrica. Upraviteljica Uprave državnih dječjih kolonija sa sabiralištem Ministarstva udružbe na Josipovcu. Odredbom Poglavnika, a na prijedlog Ministarstva zdravstva i udružbe 20. studenoga 1944. godine bila je promaknuta za zdravstvenog savjetnika.

⁸⁵² Žene Hrvatske u NOB-i, knjiga II., Glavni odbor Saveza ženskih društava Hrvatske, Zagreb, 1955., str. 390.

o radu Povjereništva od 17. siječnja 1944. godine⁸⁵³ (vidi Dokument 9) navodi da je tijekom 1942. godine popisano „nešto preko 6500 djece”, od kojih je oko 2000 bilo smješteno kod privatnih obitelji na prehranu. Na području grada i kotara Siska u siječnju 1944. godine nalazilo se još oko 1000 te djece, „dok je druga tisuća vraćena roditeljima” koji su se vjerojatno vratili s prisilnog rada iz Njemačke. Kako ima još puno posla povezanog s vraćanjem djece roditeljima, upućivanja oboljele djece na liječnički pregled i eventualno bolnicu, izdavanja potvrda s osobnim podacima o djeci radi formalnog imenovanja skrbnika u smislu zakonske odredbe,⁸⁵⁴ izdavanja potvrda hraniteljima radi prijave kod opskrbnog ureda, korespondencijom s HCK, roditeljima i rodbinom u vezi pronalaženja boravišta djece, smatrao je da i dalje postoji potreba za „obstanak i rad ovog povjereništva”.

Kotarska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Sisku saslušala je krajem 1945. i početkom 1946. godine veliki broj osoba povezanih sa zbivanjima u Prihvatilištu za djecu izbjeglica: liječnike, sestre HCK, časne sestre, žene i muškarce iz Siska koji su bili zaposleni u logoru, udomitelji djece, djecu logoraše i žene zatočenice sabirnog logora. Njihovi iskazi, pedantno vođena dokumentacija o djeci u logoru koju je uz pomoć nekoliko učiteljica iz Siska vodio Ante Dumbović kao povjerenik Ministarstva udružbe za kolonizaciju djece, te njegove izjave pred Zemaljskom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Zagrebu dragocjeni su povijesni izvori za utvrđivanje činjenica o karakteru Prihvatilišta za djecu izbjeglica u Sisku.

Saslušanje svjedoka započelo je 22. i trajalo do 28. veljače 1946. godine.⁸⁵⁵ Saslušani su Slavica Nogić, sestra pomoćnica HCK iz Siska, časna sestra milosrdnica sv. Vinka Paulskog Mira Mastanjević, Franjo Valdec, gradski grobar, Štefica Čavlović i Ivana Golub, zaposlenici logora, predstojnica Samostana časna sestra Marija Alma Lesić, Josip Marić, ekonom (skladištar) u logoru, Petar Polovina, građanin Siska, liječnik Ivan Spitzer, Zlata Klemenčić, članica društva „Hrvatska žena” iz Siska, Ivan Ivanković, postolar iz Siska, Julija Sekereš i Nikola Mosler. U razdoblju od 1. do 5. ožujka saslušano je još devet svjedoka.⁸⁵⁶ Ponovo Slavica Nogić i liječnik Ivan Spitzer, te Anka Čop, zaposlenica logora u kupalištu „Teslić”, Drago Domanić, radnik u Tvornici kisika u Sisku, Marija Miščević, na dužnosti u kupalištu „Teslić”, Pero Cvjetičanin,

⁸⁵³ MŽG, Arhiv, OF Dragoje Lukić.

⁸⁵⁴ Dva su osnovna dokumenta kojima je NDH regulirala pravni položaj „izbjegličke djece” i siročadi. Prvi je odredba od 23. kolovoza 1942. kojom je ministar Udružbe dr. Lovro Sušić odredio uvjete za razmještaj izbjegličke djece, odnosno njihovo udomljavanje u obitelji. Drugi je Zakonska odredba o uređenju pravnog položaja državne siročadi od 20. studenoga 1943. kojom je definiran pravni položaj ratne siročadi.

⁸⁵⁵ Zapisnik od 22. veljače pisan u zgradi Kot. N. O-a, kod Komisije za utvrđivanje ratnih zločina o saslušanju Slavice Nogić i ostalih. HR-HDA, fond 1234, KDAŽH, ZB-KONF, 378/4.

⁸⁵⁶ HR-HDA, fond 1234, KDAŽH, ZB-KONF, 4/378 (kut. 154).

strojar u Tvornici kisika i Pepi Mraz. Od 20. do 23. siječnja 1946. godine Okružna komisija za ratne zločine u Petrinji saslušala je Stjepana Begića, Đuru Vidovića, Josu Stanića, Janu Bezić, Ivu Bezić, Petra Pejakovića, Radomira Adžića, Berislava Jerića i Vida Racu iz sela Križ, kotar Petrinja, naseljenim hrvatskim katoličkim stanovništvom, a u vezi kolonizacije djece iz Siska.⁸⁵⁷

U ovom radu izdvajam samo nekoliko svjedočenja koja s jedne strane demistificiraju veliku ulogu i zalaganje časnih sestara sv. Vinka Paulskog o čemu pišu i govore mnogi koji ova svjedočenja vjerojatno nisu pročitali ili ih interpretiraju u skladu s unaprijed donesenim zaključcima,⁸⁵⁸ ali i ona svjedočanstva koja grubo vrijeđaju napore učitelja Ante Dumbovića, povjerenika Ministarstva udružbe za kolonizaciju djece u Sisku.

Tako će Mirna Mastanjević, časna sestra milosrdnica Družbe sv. Vinka Paulskog u svome svjedočenju navesti da su djeca bila smještena u prostorije njihovog zabavišta. Prvih deset dana Mastanjević je pomagala u hranjenju djece. I ona navodi da nije bilo dovoljno dudica i lončića za hranjenje djece. „Krajem augusta iste godine zatraženo je sa strane nas sestara od Dr. Najžara da se djeca koja su bila kod nas otpreme na drugo mjesto jer su nama bile potrebne prostorije radi otpočinjanja škole koju smo mi vodile a koja je bila stručna kao što smo vodile i zabavište, osim toga imale smo i internat. Za naš rad dok je bio dječji logor kod nas kao i za otštetu za zgradu dobile smo otštetu u novcu. Kolika je visina te otštete bila ja neznam.”⁸⁵⁹ (vidi Dokument 10).

Marija Alma Lesić, časna sestra Družbe sv. Vinka Paulskog, koja je u vrijeme dolaska djece bila nadstojnica samostana, navodi da su uz njenu dozvolu, a na zamolbu Breslera djeca bila smještena u jednoj od prostorija samostana. S djecom su radile časne sestre Partenija Grbušić i Mirna Mastanjević, koja se nakon desetak dana razboljela i više se nije vraćala na rad. Kada se razboljela i sestra Partenija, nadstojnica Marija Alma Lesić „zabranila (je) da dalje rade kod te djece”, a zabranu je donijela da se i druge sestre ne bi razboljele. U rujnu je zatražila od Breslera da izda naredenje da se prostorije u kojima su bila djeca isprazne, a radi školske nastave koja je uskoro trebala započeti.⁸⁶⁰ (vidi Dokument 11)

⁸⁵⁷ Zapisnik od 20. I. 1946., sastavljen u Državnoj bolnici u Petrinji. Saslušanje svjedoka trajalo je od 20. do 24. siječnja 1946. godine. HR-HDA, fond 1234, KDAŽH, ZB KONF-4/380 (kut. 154).

⁸⁵⁸ Npr. Lojzo BUTORAC, O dječjem prihvatilištu u Sisku 1942. godine, *Tkalčić*, br. 15/2011., str. 293-306, Nikica BARIĆ, Kozara 1942.– sudbina zarobljenika, civila i djece, *Pilar, časopis za društvene i humanitarne studije*, Godište XI, br. 21 (1), 2016., str. 53-111. U Sisku je 30. studenoga u organizaciji Sisačke biskupije, Hrvatskih studija sveučilišta u Zagrebu i Hrvatskog katoličkog sveučilišta održan znanstveni skup „Zbrinjavanje kozaračke djece i dječje prihvatilište u Sisku 1942.-1943.” Moje reagiranje na „znanstveni skup” dostupno na: <https://www.portalnovosti.com/natasa-matausic-u-sisku-je-bio-pravi-ustaski-djecji-logor>.

⁸⁵⁹ Zapisnik od 22. veljače pisan u zgradi Kot. N. O-a, kod Komisije za utvrđivanje ratnih zločina o saslušanju Slavice Nogić i ostalih. HR-HDA, fond 1234, KDAŽH, ZB-KONF, 378/4.

⁸⁶⁰ Isto.

Tko je bio učitelj Ante Dumbović, povjerenik Ministarstva udružbe za kolonizaciju djece u Sisku? Rodio se u Brestu (kotar Sisak) 1901. godine. Učiteljsku školu završio je u Petrinji. Za vrijeme školovanja u Petrinji upoznao je Kamila Breslera. Obojica su bili članovi obrazovnog društva učiteljskih pripravnika i pripravnica „Iskra” koje je često organiziralo koncerte, igrokaze i druženja. I dok je Bresler „režirao” i svirao, Dumbović je kao predsjednik društva uglavnom držao govore. Od 1936. do listopada 1945. godine radio je u osnovnoj školi u Sisku. Već u vrijeme Drugoga svjetskoga rata bio je udovac s dvoje djece. Nije bio članom niti jedne stranke, pa tako ni ustaškog pokreta, a simpatizirao je Radićev HSS. Po završetku rata privremeno se nastanio u Zagrebu, a prema dostupnim informacijama početkom nove 1945./1946. školske godine nije bio raspoređen na novu dužnost, već je bio na „raspoloženju”. Umro je 1978. godine.

Kada je krajem srpnja 1942. godine Kamilo Bresler, kao djelatnik Ministarstva udružbe organizirao Prihvatilište za djecu izbjeglica u Sisku, zamolio je svoga prijatelja i kolegu Dumbovića da prihvati dužnost „povjerenika za kolonizaciju”, odnosno „povjerenika za kolonizaciju izbjegličke djece”. Razloga za to bilo je nekoliko. Dumbović je još prije rata kao član Glavnog odbora Crvenog križa grada Siska radio na kolonizaciji djece iz pasivnih krajeva i organizaciji pomoći siromašnim i nemoćnim osobama, a kao „domaći sin” dobro je poznao prilike u Sisku i okolici. Kako se Prihvatilište za djecu izbjeglica samo formalno nalazilo u kompetenciji Ministarstva udružbe, a stvarno u sastavu ustaškog Sabirnog logora pod upravom Ustaške nadzorne službe, Dumbović je preuzeo na sebe brigu o evidenciji i kolonizaciji srpske djece iz logora. Zbog svojih je aktivnosti na udomljavanju djece stalno bio pod kontrolom ustaškog zapovjedništva logora: dva je puta bio prijavljiv Ministarstvu udružbe i Ustaškoj nadzornoj službi. Da ga zaštiti, Bresler mu je na svoju ruku, ne tražeći za to službenu dozvolu nadređenih, potpisao dokument kojim mu je potvrdio da je zaposlenik Ministarstva udružbe. No i nakon toga nije bio pošteđen neugodnosti. Tako je 9. prosinca 1942. godine bio pozvan u „uredovnicu zatočeničkog logora u Sisku, radi preslušanja”⁸⁶¹ (vidi Dokument 12). Poziv je potpisao Vrhovni opunomoćenik MUP-a dr. Antun Andreas.

Njegovom zaslugom načinjena je i sačuvana dragocjena dokumentarna građa koja svjedoči o pravom karakteru Prihvatilišta za djecu izbjeglica,⁸⁶² bez koje bi prava slika o tom logoru

⁸⁶¹ MŽG, Arhiv, OF Dragoje Lukić.

⁸⁶² Republička konferencija za društvenu aktivnost žena Hrvatske 1970. godine darovala je tadašnjem Institutu za historiju radničkog pokreta dokumentarnu građu u kojoj je većina dokumenata nastala zalaganjem Ante Dumbovića. Danas se nalaze u Hrvatskom državnom arhivu u fondu HR-HDA, fond 1722, Antifašistička fronta žena Hrvatske (AFŽ-log.-23.) Vrlo su vjerojatno dokumenti prikupljeni za potrebe izdavanja knjige Žene Hrvatske u NOB-i (knjiga I-II), izdanja Glavnog odbora Saveza ženskih društava Hrvatske, Zagreb, 1955. Najvažniji su: 23/2 Kazalo umrle djece (ukoričena bilježnica); 23/3a Kazalo II 1942. dječje prihvatilište školska poliklinika (ukoričena bilježnica); 23/3 Kazalo I, 1942., (na prvoj stranici potpis Ante Dumbović); 23/5 Popis djece otpremljene u Zagreb (red. br. 1-660); 23/6 Popis djece koja se nalaze u školi Sisak Novi 4. X. 1942. (red. br. 1-191); 23/7

za djecu bila nepotpuna. Sve dokumente Dumbović je po završetku rata predao Socijalnom odjelu Gradskog NOO-a u Sisku, odnosno Ministarstvu socijalne politike. Koriste ih mnogi istraživači, ali pri tome ne navode autora dokumenata.⁸⁶³ Dumbović je, naime, kao i mnogi drugi aktivni sudionici na spašavanju srpske djece iz ustaških logora, ostao nepravedno zaboravljen.

Odmah po zaprimanju dužnosti, Dumbović je dao izraditi tiskanice za popis djece, potvrde o preuzimanju djece na opskrbu te angažirao fotografa Budimskog iz Siska koji je načinio 755 fotografija djece iz logora, a koje su trebale poslije rata poslužiti roditeljima za identifikaciju djece. U izradi popisa djece pomagale su mu dvije učiteljice iz škole u Sisku, a gradski mrtvozornik David Eckstein-Egić dostavljao mu je popise umrle djece. U logoru ostaje i nakon što je zadnja grupa srpske djece otpremljena u Zagreb u veljači 1943. godine. Održavao je stalnu vezu s koloniziranom i udomljenom djecom, vodio prepisku s roditeljima koji su tražili svoju djecu te brinuo o novim grupama žena s djecom koje su dopremane u Sabirni logor Sisak i brigu o njihovoj kolonizaciji.

Po završetku Drugoga svjetskoga rata dva puta je svjedočio pred Komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Zagrebu, 8. veljače i 25. svibnja 1946. godine. Prvi put na poziv Komisije podnosi pismeni izvještaj na četiri stranice,⁸⁶⁴ (vidi Dokument 13) a drugi put osobno svjedoči pred članovima Komisije.⁸⁶⁵ (vidi Dokument 14) U izvještaju

Popis djece odvedene iz „Solane” i iz „Škole” u Zagreb 10. X. 1942. (red. br. 1-156); 23/8 Popis djece primljene 10. X. iz Sabirnog logora za dječje prihvatilište Sisak (red. br. 1-347); 23/9 Popis pomrle djece iz 1942. original koji je Gradskoj komisiji za utvrđivanje ratnih zločina u Sisku predao učitelj Dumbović Anton (red. br. 1-1152). Popis je ovjeren žigom Kotarskog NOO-a Sisak Kotarska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača dne. 25. IX. 1945. g. (s datumom i mjestom smrti, transportnim brojem); 23/10 Popis djece za Gušće (red. br. 1-250); 23/11 Popis djece u Dječjem prihvatilištu u Sisku (red. br. 1-19) Sisak 25. IX. 1942. g.; 23/12 Popis hranioca djece predloženih za primanje potpore (red. br. 1-12); 23/13 Popis djece za Bobovac (red. br. 1-32); 23/14 Popis djece za otpremljene u Stazu 26. VIII. 1942. g. (red. br. 1-100); 23/15 Popis djece (red. br. 19(5)38-2306 sa slovom „a”); 23/24 Popis djece (red. br. 1-1937 sa slovom „a”); 23/18 Popis djece otpremljene u Zagreb po sestri Habazin 30. IX. 1942. g. (red. br. 1-172); 23/22 Popis djece otpremljene u Sunju 28. VIII. 1942. g. (red. br. 1-306). Dio dokumentacije Dumbović je ustupio i Memorijalnom muzeju Kozara na Mrakovici 1976. godine: „97 dokumenata i drugih priloga na 170 stranica.” Dragoje Lukić, *Bili su samo deca*, Muzej žrtava genocida, Beograd, 2000., str. 174.

⁸⁶³ Tako Žene Hrvatske u NOB-i, knjiga II., izdanje Glavnog odbora Saveza ženskih društava Hrvatske, Zagreb, 1955., str. 379. navode njegove podatke o broju djece u logoru, broju kolonizirane i djece vraćene roditeljima, broju umrle djece i one prebačene u Zagreb, a pri tome navode tek da je „učitelj Ante Dumbović” vodio „evidenciju djece u logoru” te „sačuvao 755 fotografija mrtve djece” koje je predao „u svibnju 1945. g. tadanjem Ministarstvu socijalne politike”. I ni riječi više.

⁸⁶⁴ Izvještaj o dječjem logoru u Sisku. HR-HDA, fond 1722., AFŽ-log 3/27.

⁸⁶⁵ Zapisnik od 25. svibnja 1946. pisan u Zemaljskoj Komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Zagrebu. HR-HDA, fond 306, ZKRZ, Glavni urudžbeni zapisnik (Guz), 4676/45 (kut. 69).

pismeno odgovara na osam postavljenih pitanja u kojima opisuje osnivanje logora i svoj angažman na pomoći djeci u logoru u Sisku, donosi brojčane podatke te upućuje Komisiju na dokazni materijal za svoje tvrdnje, pohranjen kod Socijalnog odjela Gradskog NOO-a u Sisku, kao i na osobe koje mogu posvjedočiti da su njegovi iskazi točni. Navodi i da je: „Sve raspoložive podatke o djeci stavio na raspolaganje radi sigurnosti i gdji Diani Budisavljević, koja je potajno vodila kartoteku sve spašene djece u dogovoru s prof. Breslerom.”⁸⁶⁶ No, njegova zadnja rečenica navodi na pretpostavku da je usprkos svemu što je učinio bio sumnjiv novim vlastima: „Ja sam svjestan, da sam u okviru svojih sposobnosti i teških i ograničenih mogućnosti, u prošloj velikoj narodnoj nesreći i ratnom vrtlogu izvršio svoju dužnost, kako sam najbolje znao i mogao, pa stoga mirne savjesti očekujem ocjenu i odluku naslovne komisije o mome djelovanju za vrijeme okupacije.”

Pretpostavku potvrđuje i nekoliko rečenica iz saslušanja pred Komisijom kojima se *de facto* brani od optužbi koje nisu deciderano navedene. Tako će izjaviti: „Za cijelo vrijeme svoga rada nisam u svojoj kancelariji imao izvještene slike Pavelića, a stranke sam načelno pozdravljao s ‘dobro jutro’ ili ‘dobar dan’... Član ni pristaša ustaškog pokreta nikad nisam bio, jer po svom uvjerenju ne spadam među one, koji su bili odmah po početku ustaške vladavine njihovi pristaše odobravajući sva njihova zlodjela. Nije istina, da ja nisam htio izdavati djecu 15. i 16. VIII. 1942. obzirom da je bio blagdan, jer baš naprotiv ja sam djecu izdavao u svako vrijeme kad god tko to zatražio, jer je to bio moj zadatak i glavna dužnost.” Ova bi se optužba mogla temeljiti na svjedočenju Đure Vidovića (vidi Dokument 15) koji je prema iskazu Komisiji 15. kolovoza 1942. godine, na katoličku Veliku Gospu došao u Sisak kako bi preuzeo „jedno odraslije dijete koje bi istovremeno prehranio i nešto bi mi kod kuće pomoglo”, a kako Dumbović zbog blagdana i nedjelje koja je slijedila nije „izdavao” djecu morao je ostati dva dana u Sisku.

Druga potvrda moje pretpostavke o tome kako je postao sumnjiv poslijeratnim vlastima je saslušanje dr. Antuna Najžara od 18. veljače 1946. godine (vidi Dokument 16) u kojem Najžara ispituju i o radu Dumbovića, odnosno o tome da li je Dumbović bio osoba od povjerenja ustaša, na što će Najžar odgovoriti da je Dumbović bio „neki rođak s Breslerom visokim ustaškim funkcionerom u NDH kao i prijatelj sa Tortićem u ono vrijeme također visokim ustaškim funkcionerom”, a kao potvrdu da je Dumbović bio osoba od ustaškog povjerenja navest će upravo njegovo prijateljstvo s Tortićem. Kao točka na i došao je iskaz Velimira Deželića mlađeg⁸⁶⁷. (vidi Dokument 17). Sasvim indirektno optužit će ga kao krivca za veliku smrtnost

⁸⁶⁶ Izvještaj o dječjem logoru u Sisku. HR-HDA, fond 1722, AFŽ-log. 23/27.

⁸⁶⁷ Velimir Deželić, mlađi (Beč, 1888.– Zagreb, 1976.) doktor prava, socijalni radnik, književnik i političar, kazališni pisac i redatelj, ravnatelj Društva svetog Jeronima u Zagrebu (1909.–1940.), antifašist. Poslije Prvog svjetskoga rata radio je u Zemaljskom uredu za zaštitu ratnih udovica i siročadi. Kao činovnik Odjela za socijalnu politiku Banovine Hrvatske po osnivanju NDH prelazi u Ministarstvo udružbe gdje postaje ravnatelj „Odsjeka društvene brojitbe” (socijalne statistike). Blizak

srpske djece u logoru: „Učitelj Dumbović bio je postavljen od ministarstva udružbe da vodi evidenciju i kolonizaciju djece, i da svakom djetetu oko vrata objesi kartončić s natpisom njegova imena i mjesta odakle je. Radi evidencije djece i sastava kartoteke, po kojima će roditelji poslije moći pronaći svoju djecu, to se činilo opravdanim pa i neophodno potrebnim. Mi smo međutim bili prisiljeni da potajno skidamo djeci te „uputnice u smrt”⁸⁶⁸

Što je bilo s Dumbovićem nakon 1946. godine nisam uspjela utvrditi. I o njemu naše enciklopedije i leksikoni šute. Izbrisan je iz povijesne memorije kao i mnogi drugi sudionici akcije spašavanja djece iz ustaških logora. Godine 1977. napisao je izvještaj pod naslovom *Oslobođenje kozaračke djece iz logora Sisak* kao svojevrsni *in memoriam*. Kao motiv za pisanje navodi knjigu Dragoja Lukića⁸⁶⁹ *Kozarsko djetinjstvo*. (vidi Dokument 18). Izvještaj završava rečenicom: „O svemu tome bio sam saslušan od Komisije za ispitivanje ratnih zločina nakon oslobođenja u Sisku mjeseca juna 1946. godine. Tom prigodom mi je na kraju postavljeno pitanje: ‘Objasnite, kako ste ostali na životu kad ste sve navedeno izvršili po iskazu?’”⁸⁷⁰ Ove riječi jasno pokazuju da je bio sumnjiv novim poslijeratnim vlastima. Ali nikad nije bio optužen i izveden pred sud. Ovim je riječima direktno bio optužen da je bio suradnik ustaša.

Diana Budisavljević Dumbovića u svom *Dnevniku* spominje sedam puta, uglavnom u vezi s opskrbom srpske djece u logoru u Sisku i njihovih popisa za kartoteku. U veljači 1944. godine predao joj je liste s popisom bezimene djece uz koje je bio naznačen samo transportni broj. Temeljem Kartoteke i drugih podataka kojima je raspolagala, Diana je uspjela utvrditi osobne podatke za veliki broj do tada bezimene djece.⁸⁷¹

Ustaški Sabirni logor u Sisku nastavio je s radom i nakon 8. siječnja 1943. kada je zadnja grupa djece transportirana u Zagreb. U Sisku ostaje gotovo do kraja rata i Ante Dumbović vodeći Povjereništvo za smještaj, nadzor i skrb izbjegličke djece.

prijatelj Kamila Breslera. U siječnju 1945. godine kratko je vrijeme bio u ustaškom zatvoru (zbog kalendara u kojem nisu bili označeni državni blagdani NDH). Između ostaloga bio je član Marijine kongregacije i Hrvatskoga katoličkog seniorata. Po završetku rata nastavlja raditi u Ministarstvu socijalne politike. Godine 1950. Prezidijum narodne skupštine FNRJ dodijelio mu je Orden rada III. reda (tada su ga dobili i Kamilo Bresler i doktorica Olga Bošnjaković). Njegova knjiga *Kakvi smo bili? zapisi mojoj unučadi Život zagrebačke obitelji od 1827. do 1953.* u izdanju družbe Braća Hrvatskog zmaja (2011.), pisana i literarno i znanstveno, dragocjen je izvor podataka o mnogim temama hrvatske povijesti, pa tako i razdoblja NDH.

⁸⁶⁸ Žene Hrvatske u NOB-i, Tom II., Glavni odbor Saveza ženskih društava Hrvatske, Zagreb, 1955., str. 379.

⁸⁶⁹ MŽG, Beograd, Arhiv, OF Dragoje Lukić.

⁸⁷⁰ Isto.

⁸⁷¹ *Dnevnik Diane Budisavljević*, str. 158. i 159.: Popis djece sa limenim brojevima iz Siska, do tada vođene kao „bezimeni”.

* * *

DOKUMENT 1.⁸⁷²

7. 8. 1942.

Izveštaj Franje Perše, upućen Ministarstvu udružbe, Odjelu za društveno osiguranje, zaštitu i skrb⁸⁷³

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

MINISTARSTVO UDRUŽBE ZAGREB

Radna jedinica: I.-2

Izvjestitelj Franjo Perše

Radna jedinica I.2.

Broj: 61357/I-2 1942.

Primljeno: iz ureda

⁸⁷² Dokumenti su prepisivani u izvornom obliku s postojećim pravopisnim greškama. Nisu poštivani jedino razmaci između redova. Nečitka mjesta su naznačena na sljedeći način: (nečitko), uz eventualna objašnjenja u bilješkama. U uglatim zagradama navode se dopune u izvorniku (uglavnom kad je riječ o osobnim imenima).

⁸⁷³ Franjo Perše, nadzornik Ministarstva udružbe, kojeg Diana Budisavljević u svom *Dnevniku* navodi kao voditelja puta za preuzimanje djece iz logora, uputio je 8. kolovoza 1942. godine Ministarstvu udružbe, Odjelu za društveno osiguranje zaštitu i skrb, *Izveštaj* o preuzimanju djece iz ustaških sabirnih logora u Uštici, Mlaci i Jablancu. Perše u *Izveštaju* ističe pomoć koju je komisiji pružio načelnik Jasenovca Nikola Lazarin, bilježnik općine Antun Šepović te liječnici u logoru Mlaci. Dianu Budisavljević, Dragicu Habazin i sestre HCK koje su zajedno s Dianom Budisavljević preuzele najveći teret oko preuzimanja djece, njihove prehrane i transporta nije smatrao potrebnim spomenuti, kao ni razloge od kuda tako veliki broj djece u sabirnim logorima. Prema *Dnevniku Diane Budisavljević*, 81-86, 89-90. Perše je osobno sudjelovao u preuzimanju djece samo za prvi transport iz Mlake i Jablanca 29. srpnja 1942. godine. A i tada je „G. Perše (...) bio jako bespomoćan. Komandant logora (u Mlaci, op.a.) se nije ni o čemu brinuo. Tako je vođenje transporta bila moja zadaća.” Dianu Budisavljević ne prati prilikom preuzimanja djece za treći transport iz Mlake i Košutarice. Vjerojatno zato i ne spominje Košutaricu u *Izveštaju*. Njegovi podaci o broju preuzete djece ne slažu se s podacima u *Dnevniku Diane Budisavljević* i u *Popisu ratom postradale djece...* Uvećan je za 111 djece. U sva tri transporta iz sabirnih logora u Mlaci, Jablancu i Košutarici bilo je preuzeto 2956 djece, od kojih je 2000 bilo smješteno u Sisku. Prema *Popisu ratom postradale djece...* u Sisak je 4. kolovoza 1945. godine dopremljen još jedan transport s djecom iz logora Stara Gradiška. U njemu je bilo 650 djece koja su došla u pratnji ustaških vojnika. Djelatnik Ministarstva udružbe Mihajlo Komunicki je 8. kolovoza 1942. godine dopremio u Sisak 72 djece iz Prijedora, sveukupno 2722 djece koje možemo nazivati „kozaračkom”.

U odpravničtvo stiglo: 8. VIII. 1942.

Prepisao: nečitko

PREDMET: Preuzimanje djece iz sabirnih logora izvještaj.

Ministarstvu udružbe

Odjel za društvoosiguranje, zaštitu i skrb

Zagreb

29. srpnja ove godine uputio sam se u Jasenovac, a odatle u logoru u Uštici, Mlaki i Jablancu.

U Uštici nije bilo djece jer su odpremljena u druge logore.

U Mlaki bilo je kao i u Jasenovcu oko 5.680 djece.

Razloživši narodu svrhu našeg dolaska počeo sam s popisom djece i za prvi prevoz sabrao 850, a za drugi 967 i za treći 1250 djece.

Prvi prevoz izvršen je 30. i 31. srpnja.

Drugi 2. i 3. kolovoza,

treći 4., 5. i 6. kolovoza.

Prvi je prevoz upućen u Zagreb, a drugi i treći u Sisak.

Kod svakog prevoza pomagale su sestre crvenog križa, koje su vodile i brigu oko prehrane djece na putu.

Na pomoć nam je bio načelnik Jasenovca g. Lazarin Nikola i bilježnik općine Jasenovac g. Šepović Antun te liječnici u logoru Mlaki kojima bi to trebalo posebno priznati.

Roditeljima obrazložena je korist te dječje kolonizacije, pa se nije vršila nikakva sila, već je dobrovoljnom predajom u sva tri prevoza preuzeto 3.067 djece.

U sva tri prevoza nije bilo smrtnih slučajeva, premda bilo je mnogo slučajeva posvemašne izgladnelosti.

Prevoz vršio se običnim seoskim kolima, jer se po onom uskom derutnom putu ne bi bilo moguće to izvršiti drugim prevoznim sredstvima. Svaki put je trajao od Mlake do Jasenovca po 3 do 4 sata, a od Jablanca 6 sati.

U Zagrebu, 7. kolovoza 1942.

Za dom spremni

Franjo Perše,

nadzornik

Uzeto na znanje,

a.a.

ZgbVIII42./parafirano

tiskanica, strojopis, rukopis

HR-HDA, fond 223, MUP NDH (kut. 10).

DOKUMENT 2,⁸⁷⁴

01. 08. 1942.

Nezavisna Država Hrvatska – Ministarstvo udružbe – Odjel društvoavnog osiguranja, zaštite i skrbi, Ministarstvu udružbe, 1. kolovoza 1942. Predmet: uredjenje dječjih prihvatilišta za djecu iz logora

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA – MINISTARSTVO UDRUŽBE

Odjel društvoavnog osiguranja, zaštite i skrbi

Broj: 59650 – I – 2 – 1942. Zagreb, dne 1. kolovoza 1942.

Predmet: Ministarstvo udružbe – uredjenje dječjih prihvatilišta za djecu iz logora

M I N I S T A R S T V U Z D R A V S T V A

Z A G R E B

Zahvaljujući uspješnoj suradnji s Ministarstvom zdravstva uspjele je u najkraće vrijeme urediti po nalogu Poglavnika i odluci ministarskog vieća veliko dječje prihvatilište za djecu iz sabirnih logora u Jastrebarskom.

Pomenuto prihvatilište sada je napunjeno, te se ukazala potreba osnutka novog prihvatilišta u Sisku. U tom pravcu poduzete su već potrebne mjere te prvi transport djece dolazi u Sisak 3. VIII. o.g. Slobodan sam stoga zamoliti, da Ministarstvo zdravstva i za ovo prihvatilište pruži svoju suradnju dodjeljivanjem na rad liečnika pediatra, te dovoljnog broja sestara pomoćnica kao i ostalog zdravstvenog osoblja i tvoriva.

Zahvaljujući Ministarstvu zdravstva na odličnoj suradnji u Jastrebarskom uvjeren sam, da će uspjeti povoljno riješiti i ovaj novi zadatak.-

⁸⁷⁴ Prema službenom štambilju na dokumentu Ministarstvo zdravstva zaprimilo je dokument 4. kolovoza., a prvi transport s djecom stigao je u Sisak rano jutro 3. kolovoza 1942.

MINISTAR UDRUŽBE:

(nečitko)⁸⁷⁵

prijepis, strojopis

HR-HDA, fond 1753. Očak Ivan

DOKUMENT 3.

25. 02. 1945.

Zapisnik od 25. veljače 1945. o saslušanju dr. Antuna Najžara⁸⁷⁶

Zapisnik

od 25 veljaće 1945.

sastavljen u Kotarskom N. O. Sisak soba broj 13

Prisutni:

Sekretar Živko Dabić zapisničar Elza Tomek.

Pristupa pozvani Najžar dr. Antun sada u pritvoru u Sisku sin Dragutina i majke Hele-
ne rođen Sever rođen 5. VI. 1899 god u obrežu kotar Ptuj zavičajan u Sisku zanimanje
liječnik rmk. Slovenac oženjen otac dvoje dj djece do lišenja slobode na dužnosti Ko-
tarskog liječnika u Sunji propisno opomenut da govori istinu i upozoren na posljedice
lažnog iskazivanja nakon toga štomu je predočen predmet uređovanja izjavljuje:

U Sisku se nalazim od 1. XI.1941 god gdje sam primio dužnost liječnika poliklinike
školske. Krajem jula mjeseca 1942 iz Zagreba je stiglo od profesora Breslera brat. cjelog
imena neznam mislim i dr dr. Cernozubo[v]⁸⁷⁷ u pratnji jednog činovnika. Po dolasku
imenovani su sazvali sastanak u gradskoj vijećnici u Sisku. na sastanku su bili pozvani i
xxxxx prisustvovali su istom sastanku Fager Roko logornik ustaškog logora Sisak Stri-
mer Josip tabornik ustaškog tabora Sisak Bresler kao predstavnik ministarstva udruž-
be Dumbović Ante, pretsjednica ženske loze ustaške xxxxx loze Šepić Julijana jedan
činovnik Crvenog križa iz Zagreba i ja. Sastankom je rukovodio Strimer Josip.⁸⁷⁸ Cilj

⁸⁷⁵ Lovro Sušić?

⁸⁷⁶ Na pisačem stroju nedostajala je oznaka za slovo „č“ te su sve riječi pisano slovom „c“ ili je rukom stavljana kvačica.

⁸⁷⁷ Niktopolion Černozubov

⁸⁷⁸ Josip Stürmer.

sastanka je bio smještaj djece koja su trebala stignuti u Sisak iz Mlake odnosno iz razni ustaški koncentracioni logora u N. D. H. a koja su djeca bila oteta od roditelja koj koji su bili u logoru ili su pobijeni ako su (...) ⁸⁷⁹-u njemačku na xxx prisilni rad. Na sastanku sam ja određen kao rukovodilac odnosno šef logora. Mislim da me je za tu dužnost predložio Cernozubov šef odjela higijenskog zavoda a sada navodno u Beogradu. Sa prijedlogom Cernozubovim prisutni su se saglasili. 14 dana nakon toga jasam po ministarstvu uručbe u Zagrebu bio postavljen i dekretom na tu dužnost sa naznakom da sam nastojnik i režiser dječjeg logora u Sisku. Moja dužnost je bila opskrba medicina i higijena djece kao i organizacija logora primanje i otpuštanje xxx osoblja u istom. U moju nadležnost nije spadalo primanje i otpuštanje liječnika ni sestara pomoćnica kao stručnog osoblja ali spravom traženja povećanja broja s trućnog osoblja odnosno nepotrebnog otpuštanja. Jednom rječi moja je dužnost bila voditi brigu o svemu što se događa u logoru s pravom kontroliranja sve ga rada i poslovanja u logoru štomi je u ostalom i bila dužnost. Kao šef logora nisam imao pravo a niti sam to činio kontrolirao rad Dumbovuća koji je bio postavljen po ministarstvu udružbe iz Zagreba tr je istom bio i izravno podređen na dužnosti vodjenja evidencije o broju primljene djece umrle i xxxxxxxx kolonizirane. na sastanku koji je održan prije dolaska djece u Sisak u svrhu organizacije logora predviđeno je bilo te odma učinjeno da se pronadju prostorije za smještaj djece računajući stim da je već onda trebalo pronaći zgrade za smještaj oko 4.000 djece. koliko je bilo predviđeno da će doći. Tadanji Grado načelnik Stirmer Josip predložio je za smještaj djece zgradu Jogosokola osnovne škole u Novom Sisku i jednu dvoranu u samostanu sv. Vinka u Sisku Čitav sastanak je trajao najviše jedan sat. Osim navedenog na sastanku je raspravljeno ka kako i na koji način organizirati sabirnu akciju za prikupljanje hrane odjeće obuće za djecu koja su imala doći Tu dužnost preuzela je Šepić Julijana kao pretstavnik ženske ustaške xxxx loze u Sisku Po dovršenju sastanka u Gradskoj vijećnici svi prisutni na sastanku na poziv Stürmera otišli su u Stürmerov stan te nas je isti počastio. Od Stürmera ja sam sa Breslerom jednim činovnikom iz Zagreba i mislim da Cernozubovim i Stirmerom otišao pogledati predviđjene zgrade za smještaj djece. Pregledom istih zgrada ustanovili smo da u dvorani u samostanu sv. Vinka kao i osnovna škola u Sisku su sposobni da odmah prime djecu, dok Sokolana nije zato bila sposobna i bili su potrebni izvjesni opravci. Na Sokolani je bilo potrebno popraviti jedan dio prozora vrata kao i jedna stubišta kao u prizemlju u dvorani gdje je bio beton postaviti daske.

⁸⁷⁹ Nečitko.

Za predviđjenje oporavke bio je tavljen sa strane Crvenog križa u Zagrebu kreditu dvije rate od po 200.000 kuna što znači 400.000. kuna od koga sam iznosa dobio 200.000 kuna. Dobine⁸⁸⁰ novac bio je dovoljan da se izvrše predviđjeni opravci.

Kao nadstojnik i režiser dječjeg logora bila mi je dužnost kontrolirati dali se u logoru sve odvija kako treba tj jesuli svi predviđjeni radovi izvršeni na vrijeme i kako treba kao i organizacija u logoru dali je dobro sprovedena dali imade dovoljno osoblja dali to osoblje vrši dužnost kako treba, kontrolirati pravilno snabdjevanje hranom i ostale potrebštine, robapregled pravilne raspodjele hrane i ostaloga u logoru, kao i utvrđivanje tablica za hranu djece, kao stručnjak vodeći racun da određena količina hrane posjeduje medicinsko naučno dokazanu potrebnu sastojinu hranjivih tvari, dovoljno za pravilnu izhranu djece koja su se nalazila u logoru.

Kao nadstojnik i režiser preko mene je išlo sve novčano poslovanje. Za potrebe logora kako sam već ranije rekao dobio sam na svoje ime od Crvenog Križa u Zagrebu 400.000 kuna i od ministarstva udružbe 3,000.000 kuna Primljeni novac koliko se sjećam u gradskoj štedionici Sisak Novac je mogao biti dizan samo po meni ili po licima koje sam ja zato ovlastio bilo pismeno ili sam banci rekao usmeno ili putem telefona. Dakle bez moga znanja i odobrenja nije se moglo niti smjelo raspolagati novcem logora a niti se bez moga znanja i odobrenja moglo biti što poduzeti po logoru. U stvari liječnici ako su smatrali za potrebe vršiti nabavu lijekova a takodjer nabavku hrane a zašto su naknadno morali moje odobrenje. Jasam rućune ovjerovio ako sam smatrao da su izdatci bili opravdani. Osim toga tog imao sam pravo isključujući tu samo liječnike sve drugo osoblje u koliko bi primjetio da čine izvjesne xxxx propuste na štetu djece jedno stavno ukloniti iz logora. Osim svega navedenoga moja je dužnost bila da vodim brigu dalije hrana kva litativja, kvantitativno i sa higijenske strane ne zadovoljavajući.⁸⁸¹ Aktome sam morao voditi brigu i očistoći prostorija gdje su djeca boravila ležište djece kao i čistoći tijela i od[i]jela djece. Valja napomenuti da mi je bila dužnost i vodjenje brige da u dječjoj ambulanti ima dovoljno količine potrebni lijekova i instrumenata te kao i to dali se liječenje obavlja kako treba i jeli liječnici savjesno vrše svoju dužnost.

Zapisnik mije pročitan te ga smatram svojim a na izjavljeno mogu se prisegnuti kao i to da nisam ništa svesno prešutio.

⁸⁸⁰ Dobiven novac.

⁸⁸¹ Vjerojatno: ...da vodim brigu dali je hrana kvalitetna, kvantitativno i sa higijenske strane zadovoljavajuća.

Sekretar. Zapisničar: Svjedok:

/Dabić Živko/ /Tomek Eza/ /Dr. Najžar Antun/

Ovim se uredovno potvrđuje da je ovaj prepis vjeran svome originalu od riječi do riječi akoji se nalazi u pohrani u arhivi Okružne komisije Za ratne zločine banija – Petrinja pod brojem 732./45.

Pretsjednik

okružne kom.

/Dabić Živko/

(Ovjereno okruglim žigom Okružne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Banija)

strojopis

HR-HDA-1234, Konferencija za društvenu aktivnost žena Hrvatske (KDAŽH), 10.2.1.1. (ZB-KONF-4/383).

DOKUMENT 4.

17. 09. 1942.

Dopis Saliha Kulovića, pročelnika Odjela društvenog osiguranja, zaštite i skrbi Ministarstva udružbe NDH, Ministarstvu zdravstva od 17. rujna 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA – MINISTARSTVO UDRUŽBE

Odjel društvenog osiguranja, zaštite i skrbi

Zagreb, dne 17. rujna 1942.

Broj: 71023-I-2-1942.

Predmet: Dječje prihvatilište u Sisku,
smrtnost djece.–

MINISTARSTVU ZDRAVSTVA

ZAGREB

Moli se naslovno Ministarstvo da savezno s prednjim izvješćem Uprave državne dječje kolonije u Sisku izvoli odrediti komisiju, koja će na mjestu utvrditi razloge tako velike smrtnosti u Državnom dječjem prihvatilištu u Sisku, koje je pod nadzorom ovog Ministarstva, te koja će nadalje utvrditi, da li je učinjeno sve potrebno da se osigura građanstvo grada Siska od možebitnog širenja postojećih zaraznih bolesti.

Moli se Ministarstvo da izvoli nakon povjerenstvenog pregleda dostaviti ovom Ministarstvu priepis izvještaja kao i mišljenje i prijedlog na koji bi se način mogao smanjiti broj smrtnosti u navedenom prihvatilištu.-

Ž u r n o j e !

PO OVLAŠTENJU MINISTRA

PROČELNIK ODJELA:

Dr. Kulović Salih

Po sredini: Pečat Ministarstva udružbe

Dolje lijevo: Štambilj Ministarstva zdravstva/Zagreb

Primljeno 26. IX. 1942.

Z. Z. broj: 18198 (ili 13198, op.a.)

Uz rub dokumenta dolje lijevo rukom: 23. X. 42 Pregled je obavljen po Dr. Černozubovu i poslaniku Min. udružbe Prof. Bresleru,⁸⁸²

strojopis, rukopis

HR-HDA-226, MZU NDH, Glavno ravnateljstvo udružbe, Broj: 71023-I-2-1942. (61832) (kut. 117.).

DOKUMENT 5.⁸⁸³

⁸⁸² Dalje nečitko.

⁸⁸³ Prema Najžarovom „Izvještaju” najveća je smrtnost djece bila u Samostanu „gdje su bila smještena dojenčad i malena djeca. Začudna je svakako činjenica da časne sestre u jednom samostanu nisu imale plahte i pokrivače ili tkaninu kojom bi prekrile djecu? Prema Najžaru, usprkos liječničke skrbi i pravilne ishrane propisane po liječnicima, zarazne bolesti, golotinja i hladnoća bili su glavni razlozi velike smrtnosti djece. Isti razlozi bili su uzrok smrtnosti djece u „Sokolani”, nedovršenoj zgradi u središtu Siska, „koja stoji uz javno šetalište blizu

07.07.1942.

Izveštaj Antuna Najžara o dječjem prihvatilištu u Sisku

P R I E P I S !

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA – DRŽAVNA ŠKOLSKA POLIKLINIKA SISAK

Broj: 405. Sisak, dne 7. rujna 1942.

Predmet: Izveštaj o dječjem prihvatilištu

u Sisku uz prilog pomor djece.–

MINISTARSTVU UDRUŽBE – Odjel za staranje i skrb

II. odjel

MINISTARSTVU ZDRAVSTVA – Zdravstveni Zavod

Z A G R E B

Kupe”, a kojoj nedostaju svi prozori (koje usprkos tome što je dobio novce nije stavio), a „Što se tiče higijenskih prilika te zgrade one nisu mogle biti ni uz najveća nastojanja na potrebnoj visini, jer je ovdje bio vrlo veliki broj djece a sama zgrada je podpuno otvorena, tako reći da je uspjelo da djeca nisu spavala pod vedrim nebom.” Stoga čudi njegov kasniji navod da je upravo ta neprikladna zgrada pretvorena u bolnicu za lakše bolesnu djecu „pa je prema tome i nastao veći pomor”. U Pučkoj školi Sisak-Novu smrtnost djece bila je najmanja. Škola je imala vodovod i kanalizaciju, te su tu bile bolje i higijenske prilike. Tu su smještavana „najzdravija i najbolja djeca, koja bi se odmah mogla upotrebiti za kolonizaciju”. Do 21. kolovoza 1942. godine ovdje nije bilo niti jednog smrtnog slučaja. Toga dana škola je „pretvorena u bolnicu za najteže slučajeve one djece, koja su bila u Sokolani... Od toga dana razumljiv je i veliki pomor djece u toj zgradi”. O razlogu zašto su teško bolesnu djecu premjestili među zdravu ne kaže ništa. Liječnik Lazar Marguljes za to krivi Najžara: „Najviše krivim dr. Najžara što je, kada je, izbio pječavac u ‘Sokolani’ umjesto da je tu zgradu izolirao, odnosno djecu i personal premjestio na izolirano mjesto, dao je nalog da se sve smjesti u t. zv. ‘bolnicu’ u školi u Starom Sisku, gdje pječavca uopće dotle nije bilo i ako je od mene u dva maha bio upozoren da to mora imati katastrofalnih posljedica.” Namjerno ili sasvim slučajno? Od 22. kolovoza 1942. godine djeca su bila smještena i u skladište solane „Reiss”. „U to skladište, koje stoji na lijepom sunčanom mjestu uz dosta veliko travom obrašeno dvorište smještena su djeca, koja su bila izabrana i zdrava.” Troje djece koje je ovdje umrlo poslani su kao rekovalescenti iz Pučke škole Sisak-Novu. Vidi Zapisnik sastavljen kod komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača u Osijeku 24. VII. 1945. o saslušanju dr. Marguljes Lazara, HR-HDA, fond 1234., KDAŽH, ZB KONF-4/377.

Prema priležecem iskazu pomora djece za mjesec kolovoz 1942. godine u dječjem prihvatilištu u Sisku opaža se sljedeće:

1./ Najveći pomor djece bio je u Samostanu, gdje su bila smještena dojenčad i malena djeca. Broj djece, koja su umrla u tom Samostanu raste tako, da broj 10-17 umrlih ide od 13. do 26. VIII. Manji brojevi se nalaze od 7.-12. VIII. te od 27.-31. VIII. Poznato je, da su ta malena djeca dovedena u prihvatilišta nakon što su oduzeta od svojih matera. Vidi se, da je veći pomor djece nastao istom nakon šest dana t.j. kada je došao do izražaja drugačiji način prehrane na koji su uslijedile razne promjene u probavnom aparatu kod djece radi prehrane. Uz to su naknadno došle i razne zaraze / colli eventualno dizenterija a nisu izključeni zaraznici iz grupa paratifusa/. Uz to se mora i spomenuti, da su djeca bila podpunoma gola bez potrebitih pokrivača, te se mora računati da je veliki procenat pomora djece išao na račun te golotinje t. j. hladnoće, kojoj mala djeca ne mogu odoljevati. Djeca su spavala na slami eventualno zamotana u kakve krpice. Pripominje se, da je liječnička služba kod te djece bila u potpunoj visini t.j. sva su djeca bila cijepljena protiv dizenterije, redovito su im se davali lijekovi /carbo animalis/ i dr. t.j. tonocardin, fiziološke infuzije, cardijazol, uz sve druge lijekove, koji su dolazili ovdje u obzir. Sama prehrana te djece bila je podpuna i prema svim medicinskim propisima t.j. djeca su dobivala mlijeko eventualno razrjedjeno sa čajem, čaj, sladjeno prema potrebi i mišljenju liječnika specijalista za dječje bolesti sa šećerom ili saharinom. Juhe od sluzi /ječmene ili zobene, najfiniji griz na razne načine pripremljen, kruh iz bijelog brašna i t.d./ ali sve to nije dostajalo jer su naprijed spomenuti štetnosti t. j. hladnoća i promjena prehrane bile mnogo jače od svih liječničkih nastojanja. Što se tiče podvorbe kod te djece poduzimane su mjere da se djeci što čišće i sterilnije pruži hrana u koliko je bilo to što više moguće. Za razdoblje od 27.-31. VIII., gdje se prema iskazu vidi opet mali pomor odgovara činjenica da je broj djece uslijed velikog pomora od prije ostao malen, te da tako niti pomor nije mogao postići tako veliku brojku.

2. SOKOLANA: To je jedna nedovršena zgrada u središtu grada Siska, koja stoji uz javno šetalište blizu Kupe. U toj zgradi nedostaju svi prozori t. j. ona je podpuno otvorena i tu je bio smješten najveći broj djece. I ovdje se opaža da pomor djece postepeno raste i da pod konac postizava i najveće brojke. Da je tome tako stoji opet isti uzrok t. j. djeca su spavala u velikim skupinama kraj potpuno otvorenih prozora /prozora niti nema nego samo postoje otvori za prozore/. I tu je uz razne zarazne klice od kojih su najvažnije one od dizenterije, colli, ospica, parotitis epidemica te par slučajeva skarlatine i je-

dan slučaj paratifus B. bila uzrokom povećane smrtnosti navedena okolnost. Što se tiče higijenskih prilika te zgrade one nisu mogle biti ni uz najveća nastojanja na potrebnoj visini, jer je ovdje bio vrlo veliki broj djece a sama zgrada je podpuno otvorena, tako da se može reći da je uspjelo da djeca nisu spavala pod vedrim nebom. Pripominje se, da je u drugoj polovici mjeseca bila ta zgrada pretvorena više reći u jednu bolnicu za bolesnu djecu, koja su bila lakše bolesna, pa je prema tome inastao veći pomor.

3./ ŠKOLA U NOVOM SISKU: Iz izkaza o pomoru vidi se ovdje da do 21. VIII./uključivo/ nije bilo ni jednog slučaja smrtnosti. Kad bi netko pitao kako je to moglo biti onda se može kazati da su u tu zgradu koja kao škola već sama po sebi odgovara higijenskim prilikama a ima uredjen vodovod i kanalizaciju bila smještena najzdravija i najbolja djeca, koja bi se mogla odmah upotrebiti za kolonizaciju. Dne 22. VIII. pretvorena je ta zgrada u bolnicu za najteže slučajeve one djece, koja su bila u Sokolani nakon što su sva djeca bila liječnički pregledana i odredjena prema stanju zdravlja u tu školu. Od tog dana razumljiv je i veliki pomor djece u toj zgradi. Ovdje se mora napomenuti, da se u toj zgradi vodi i te kako velika briga za zdravlje i liječenje djece ali tom nastojanju stoji na putu teška bolest djece.

4./ SOLANA: Dne 22. VIII. otvorena je za tu djecu i priredjena za to jedno veliko skladište, koje je bilo prazno za tu djecu. U to skladište, koje stoji na lijepom sunčanom mjestu uz dosta veliko travom obrašteno dvorište smještena su djeca, koja su bila izabrana i zdrava. Vrlo mali broj slučajeva pomora kod ove djece, kojih je bilo 1.200, ide na račun toga zdravog novog mjesta. Napominje se, da ovi smrtni slučajevi pod konac mjeseca idu na račun pomora one djece, koja su kao rekoalescenti poslani iz škole u Novom Sisku i tamo umrli.

5./ BOLNICA: Maleni broj najteže oboljele djece poslan je u bolnicu, koliko ih je ona najviše mogla primiti, te je prema tome i pomor tamo bio sasma opravdan.

6./ Kao posebna napomena mora se u ovoj točki obrazložiti slijedeće: Opaženo je kod djece odmah prvih dana iza kako su došla u prihvatilište da se u izmetinama djece nalazilo cijelo zrnje kukuruza, zatim zdrobljeni kukuruz /šrot/ zatim trava, zemlja i t.d. t. j. razna teška podpunoma nepodesna i neprobavljiva hrana. Osim toga opažen je vrlo velik broj glista kod djece kao crijevni namjetnici čine i te kako važnu ulogu u zdravlju djece. Obzirom na ovu točku ne treba se ni malo čuditi da su djeca već tako oslabljena lako podlegla mnogim bolestima.

7./ Na pitanje što je uprava prihvatilišta i pomoćno osoblje učinila da se prilike poprave može se odgovoriti slijedeće:

a/ Radi velike žurbe, kojom se trebalo otvoriti to prihvatilište i spasiti djecu učinjeni su nadčovječni naponi sa strane uprave dječjeg prihvatilišta u prvom redu od strane Ministarstva udružbe i Zdravstva, a isto tako i od strane same uprave u Sisku. Nije ni čudo, da su pojedine osobe, koje su radile na toj organizaciji teže ili lakše oboljele od prenapornog rada. Najveću

žrtvu je ovdje pridonio savjetnik Ministarstva udružbe profesor Bresler sa svojim suradnicima, te g. Černozub[ov] od Ministarstva zdravstva. Isto tako je nadstojnik prihvatilišta Dr. Najžar uložio vrlo mnogo truda. Može se reći, da je sve stručno osoblje, liječnici, sestre pomoćnice, sestre Crvenog križa uložilo sav svoj rud. Najveća zapreka celom nastojanju bilo su neobično nepovoljne prilike smještaja većine djece, a isto tako slabo moralno raspoloženje većine pomoćnog osoblja. Veliku su žrtvu pridonjele časne sestre dominikanke iz Zagreba, osobito sestra Imaculata Klobučar.

b/ U suradnji oko ovog teškog posla imaju zaslugu mnoge osobe iz Siska osobiti gradski načelnik g. Štrümer, Ustaški logor sa g. Fagetom na čelu, kotarski predstojnik u Sisku g. Desantić sa svojim osobljem te članice ženske ustaške loze osobito gdja. Šepić, Hrvatski Crveni križ u Sisku sa g. Dr. Hulenićem na čelu ima vrlo velike zasluge.

Molim naslov da uzme u obzir ovaj moj izvještaj

ZA DOM SPREMNI ! Nadstojnik prihvatilišta

/M. P./ Dr. Najžar v.r.

prijepis, strojopis

HR-HDA-226, MZU NDH, Glavno ravnateljstvo udružbe, Broj: 71023-I-2-1942. (61832) (kut. 147.).

DOKUMENT 5a.⁸⁸⁴

07.07.1942.

Pomor djece is dječjeg prihvatilišta u Sisku iz izkaza Gradskog fizikata u Sisku od 07. kolovoza do 31. kolovoza 1942.

P r e p i s !

⁸⁸⁴ Dokument 5a sastavni je dio Dokumenta 5.

P o m o r d j e c e

iz dječjeg prihvatilišta u Sisku iz izkaza Gradskog fizikata u Sisku od 7. VIII. do 31. VIII. 1942.

Nadnevak: Samostan: Sokolana: Škola u nov. Sisku: Solana: Bolnica: Ukupno:

7. VIII.	2			1	3	
8. VIII.	6	1			7	
9. VIII.	2				2	
10. VIII.	5				5	
11. VIII.	5	1		1	7	
12. VIII.	5	2			7	
13. VIII.	10	2		1	13	
14. VIII.	10	2		1	13	
15. VIII.	13	2			15	
16. VIII.	24	6			30	
17. VIII.	9	3			12	
18. VIII.	14	9			23	
19. VIII.	13	7			20	
20. VIII.	15	10			25	
21. VIII.	3	9			12	
22. VIII.	14	3	12	1	30	
23. VIII.	17	7	13	2	39	
24. VIII.	5	6	15		26	
25. VIII.	11	7	15	1	34	
26. VIII.	10	7	14		31	
27. VIII.	3	19	11		33	
28. VIII.	5	10	17	2	2	36
29. VIII.	6	7	21		1	35

30. VIII.	2	9	18			29
31. VIII.	–	12	15	1		28
Ukupno:	209	141	151	3	11	515

Primjedba: dne. 6. VIII. prigodom prenašanja djece iz vagona u Razkužnu postaju umro je jedno dijete.

Nadstojnik prihvatilišta

Dr. Najžar v.r.

Prep. Pon.

Srav.

(nečitako)

Za točnost priepisa jamči:

u Zagrebu, dne 23 9 1942.

(nečitko)

Pečat Ministarstva udružbe

prijepis, strojopis

HR-HDA-226, MZU NDH, Glavno ravnateljstvo udružbe, Broj: 71023-I-2-1942., (61832) (kut. 147.).

DOKUMENT 6.

25. 09. 1942.

Izveštaj Ante Dumbović o razmještaju djece i brojnom stanju u prihvatilištu na dan 25. rujna 1942., upućen Minstarstvu udružbe, Odjelu za društveno osiguranje i skrb

DJEČJE PRIHVATIŠTE II. ŠKOLSKA POLIKLINIKA U SISKU

Broj: Službeno

Predmet: Izveštaj o razmještaju djece i brojnom stanju u prihvatilištu na dan 25. rujna 1942.

MINISTARSTVU UDRUŽBE

Odjelu za društveno osiguranje i skrb

Z A G R E B

Prema popisu izbjegličke djece vođenom kod ovog prihvatilišta utvrđeno je na dan 25. rujna o.g. da je u popisu ubilježeno sljedeće:

1./ Djeca predana roditeljima.....	662
2./ „ na hranu obiteljima.....	1193
3./ „ pomrla u prhivatištu.....	956
4./ „	335

Ukupno:	3.146
Od pomrle djece umrla su kao nepoznata.....	755,
a sa imenom.....	201

Ukupno:	956

Ovako veliki broj djece od 755 pomrla su provedena kao nepoznata, jer one sestre pomoćnice i druge žene, koje su dvorile djecu, nisu tražile ni ispitale se kod djeteta, koje je bolovalo, za ime prezime, a nisu takve podatke tražile ni kod potpisanog, koji je vodio popis djece.

Podpisani je dao izraditi 200 kom. limenih brojeva, da se metnu na vrat maloj djeci, koja nisu znala iskazati svoje ime i prezime, ali ni time nije ništa pomoženo, jer se nakon smrti takovog djeteta moglo upisati samo: Nepoznato dijete br. X ili Gradišić br. Y. Ipak će se u budućnosti, ako djeca budu ovamo stizavala, nakon upisa svakog djeteta staviti mu limeni broj o vrat. Osim toga, slobodan sam upozoriti naslov, da malu djecu do tri i četiri godine ne rastavi od starije braće, dok ova za njih ne izkažu podatke za popis.

Da bi roditelji mogli pronaći svoju djecu, dao je potpisani sporazumno sa savjetnikm toga odjela fotografirati oko 400 stotina djece. Od toga broja fotografiran je jedan dio

djece kad su već umrla, a drugi dio je slikan za života. Slike su izrađene i biti će ministarstvu naknadno dostavljene.

Na popisivanju djece, izdavanju na prehranu, predavanju djece roditeljima, davanju podataka i izradi kartoteke za Ministarstvo, kome istu danas predajem, radilo je s podpisanim stalno prije i poslije podne više osoba, a također nedeljom i blagdanom, nu do danad nije im za to dana nikakva nagrada i ako na tom poslu rade već od 6. VIII. o. g. Stoga se umoljava naslovni odjel toga ministarstva da izda nalog upravitelju prihvatilišta Dru Antonu Najžaru, da isplati nagradu meni i mojim suradnicimaza izvršeni posao.

U Sisku, dne 25. rujna 1942. Povjerenik ministarstva

za razmjешtaj izbjegličke djece:

Ante Dumbović

strojopis, rukopis

MŽG, Beograd, Arhiv, OF Dragoje Lukić

DOKUMENT 7.

05.12.1945.

Zapisnik od 5. prosinca 1945. Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, odjel Anketna komisija za utvrđivanje zločina kulturnom suradnjom s neprijateljem o saslušanju Dragice Habazin

Z A P I S N I K

od 5 prosinca 1945

spisan u uredu Zemaljske komisije za/utvrđenje zločina okupatora i njihovih pomagača, odjel Anketna komisija za utvrđenje zločina kulturnom suradnjom s neprijateljem.

Prisutni od strane Komisije: Radovan Žilić Sanja Radovnović

referent zapisničar

Pristupa pozvana drugarica Habazin Dragica, sestra Crvenog križa na Prihvatnoj stanici Crvenog križa na kolodvoru, 43 g. stara, rkt., te pošto joj je predložen predmet saslušanja, daje u zaPISNIK slijedeći iskaz:

U mjesecu rujnu g.1942 ja sam, kao nastavnica Crvenog križa, bila po xxxxxxxxxx tada-

njim vlastima odaslana u dječji logor u Sisak, a samnom je, zajedno još bilo, odaslano 5-6 sestara. Kad smo stigli u mjesecu rujnu g. 1942 u Sisak, dječji logor bio je smješten u baraci na kupalištu Teslić. Baraka je bila drvena sa podom bez ikakvih ležaja, a u baraci se nalazilo oko 2.000 djece, iako je baraka bila sposobna da/primi najviše 400 djece.

xxxUpravu logora vodio je Dr. Antun Najžer, liječnik iz Siska, a sada liječnik u Sunji. Stanje, u kojem sam ja zatekla logor, bilo je vrlo jadno, te su djeca prije mog dolaska umirala dnevno po 20- ero djece, a i više. U logoru je harao pjegavac, dizenterija, proljev i druge zarazne bolesti. Ja sam zajedno s ostalim sestrama, koje su stigle samnom, iako bez ikakvih xxx sredstava, uspjela smanjiti pomor na 5-10- ero djece dnevno.

Djeca, koja su bila u logoru, bila su u starosti od 8 dana do 15 godina.

Veću djecu, onu od 12-15 godina, i to njih oko 400, uspjela sam, susretljivošću Dra Najžera, izručiti njihovim rođacima i stanovnicima Crkvenog Boka, odakle su, zapravo, i sva ta djeca bila. Sva djeca bili su Srbi.

Prije mog dolaska u logor, ishrana djece bila je kvalitetno loša, a kvantitetno upravo minimalna, tako da se događalo, da pojedina djeca nisu uopće po neki dan dobila hranu. A ona, koja su dobila hranu, dobila su makarone skuhanе na vodi i to od prilike 1 dl. i pol do 2 dl.

Nakon mog dolaska u logor, ishrana se djece nešto poboljšala, a sve to zaslugom Crvenog križa.

U čitavom logoru bio je samo jedan zahod, pa su djeca obavljala nuždu sva na otvorenom na livadi, a ona manja, koja nisu mogla ići, ta su obavljala nuždu pod sebe, a mi smo ih čistili. Mi smo zatražile od ustaškog zastavnika Andraševića, koji je bio zapovjednik logora u Sisku na staklani, gdje su bili zatočnici, roditelji u našem logoru nalazeće se djece, da nam dade majke od kod nas zatočene djece, da svoju djecu doje. No on nam to nije dozvolio.

Ja sam u logoru ostala oko 2 mjeseca, t. j. dok logor nije bio likvidiran na taj način što je od prilike 1.400 djece pomrlo prije mog dolaska, oko 200 za vrijeme mog xx boravka u logoru, 400 sam ih ja kolonizirala u Crkvenom boku, oko 900 poslala u Zagreb, od kojih je dio kasnije poslan u Jasku, no koliko, ja ne znam.

Napominjem, da su nas ustaše, koji su dolazili s nama u kontakt, prigodom našeg rada u logoru, u našem radu sprečavali, a dapače su nam se grozili, da će nas ubiti. No imena tih ustaša ne znam.

O ostalim podacima i stradanju djece daće podatke Stefica Bolčec iz Zagreba i Darinka

Pešić iz Zagreba, Selska cesta 45. Nastojaću da saznam i imena ostalih sestara, te ću ta imena u što skorijem roku Komisiji saopćiti.

Nakon pročitavanja ne prigovoreno.

potpis vlastoručno: Dragica Habazin

strojopis, rukopis

HR-HDA-306, ZKRZ, Guz, 4676/45 (kut. 69.).

DOKUMENT 8.

11.1942.

Izveštaj Ruderfa Štegera o logoru u Sisku

PODACI o logoru pravoslavaca – Srba u novembru 1942. godine

u SISKU

Poslije velikih akcija i racija u jesen 1942. g. bio je prikupljen veliki broj pravoslavaca (Srba), dece, žena i muškaraca) u logoru u Sisku (oko 2. – 3.000). Radi pregleda logora kao i povodom razbojničkog napada ustaša iz Jasenovca u selu Crkveni bok /kod Sunje/ uhapšena je jedna komisija iz Min. unutrašnjih poslova iz Zagreba. Toj komisiji priključili su se njem. opunomoćenici general Glaisevm Horstenan⁸⁸⁵ kao i poslanik poglavnika ustaški podporučnik Lisak Erich.⁸⁸⁶

Na stanicu u Sisku dao je njemački general pregledati jedan vlak, koji je bio pun Srba, koje su ustaše po napadu u S. Crkveni bok uhapsili i plenubirali⁸⁸⁷ u vagone dabi ih uputili u Njemačku. Odmah je naredio da se ova kompozicija vrati u s. Crkveni bok i ljude puste kućama.

⁸⁸⁵ Ispravno: Gleise von Horstenau.

⁸⁸⁶ Erich Lisak (Zagreb, sječanjanj 1912.– Zagreb, listopad 1946.), ustaški časnik i bliski suradnik Ante Pavelića. Sudeo je u rujnu i listopadu 1946. zajedno sa nadbiskupom zagrebačkim Alojzijem Stepincom, te je za ratne zločine i subverzivnu djelatnost protiv države osuđen na smrtnu kaznu vješanjem. Vidi na: https://hr.wikipedia.org/wiki/Erich_Lisak

⁸⁸⁷ Možda plombirali?

Posle ovoga otišla je cijela komisija u fabriku stakla gdje je bio logor. Logor je bio podjeljen u hridela⁸⁸⁸ prvi-deca od 1 – 12 godina, drugi ženske odrasle, i treći – muški odrasli.

U prvom logoru bila su djeca u barakama razvrstana po sobama i po godinama, tako, da su deca do 1. godine ležala na slami u očajnom stanju. U barakama strašan zadatak i nečistoća jer su djeca vršila nuždu u sobi. Ovom prilikom njemački general obratio se Lisaku sa ovim rečima: „to je vaša kultura, trebali bi reći Poglavlniku, da sam dojde ovamo, pa da bi on vidi ovu strahotu.” Nato je Lisaku pripala muka, tako da je otišao u svoj vagon na stanicu.

U drugom logoru sve žene same. Ulazeći u logor naišli smo na jezoviti prizor, u skupu žena koje su naricale i kukale, jedna od njih pošto je u noći rodila, održala je u naručju svoje mrtvo dijete. U šupi za drva koja je bila predviđena za mrtvačnicu bila su dva ženska leša prekrita pilovinom.

U trećem logoru bili su odrasli muškarci. Grobna slika, svi mokri od kiše koja je padala pod nadstrešnicu gdje su ljudi bili smješteni. Njem. generalu žalili su se veći dio ljudi, da su prilikom akciju uhvaćeni od ustaša mada su svi imali „žutu iskaznicu” kao dokaz da su bili pušteni na dopust iz Njemačke gdje su bili upućeni na rad. Njem. general obratio se je zapovjedniku logora ustaškom zastavniku da ove ljude pusti na slobodu jer su pod zaštitom Nem. uprave, no ovaj nije htio učiniti, i tek po nalogu Eruma(?) iz Min. unutrašnjih poslova, svi su ljudi pušteni. Prilikom odlaska Njem. general je rekao svome adjutantu „obzirom na sve ovo kapetan Metzgeru, pod današnjim danom preuzimam borbu protiv ustaša, pa ili ja ili oni imaju propasti.”

Posle ovoga odjela komisija otišla je u s. Crkveni bok, gdje su ustaše opljačkale selo (kukuruz, svinje, stvari) pa čak su opljačkali državnu poštu i otuđili novac. Tome pregledu prisustvovao je i sam general Rumbler povjerenik I. domobranskog domobranskog zbora, koji je pojedine stvari i fotografirao. Kada je komisija pri ulazu u selo naišla na udavljenu djevojku, kojoj su bila proturena šiljasta nevtka⁸⁸⁹ kroz stomak i udove, i izlupane oči, Lisaku je po ovom pripala muka te su ga odveli u vagon.

Zapovjednik, general Rumbler napravio je elaborate svega ovoga izvidjaja i istome priložio fotografije, otišao je sutra dan na referat Poglavlniku, u Zagrebu, no ovaj ga nije htio primiti zbog „Zanfetosti.”⁸⁹⁰

⁸⁸⁸ Ispravno: tri dijela

⁸⁸⁹ Motka?

⁸⁹⁰ Zauzetosti?

Tako je i ovaj zločin kao i slični drugi ostali bez ikakvih posledica za ustaše.

Kako se kasnije vidjelo, u političkoj borbi ustašama pao je Njem general dok su bikovala⁸⁹¹ ustaše pojedine s Njem. poslanikom Kasche⁸⁹² uz svoju zločinačku pobjedu.

Napomena: Pošto sam u to vreme bio u službi u štabu I. domobranskog zbora u Sisku po naredjenju zapovjednika prisustvovao sam ovome pregledu.

Rudref Šteger

Prijepis, strojopis

HR-HDA-1561, SDS RSUP-a SRH, 013.2.18., 34

DOKUMENT 9.

17. I. 1944.

Izveštaj Ante Dumbovića o radu Povjereništva za smještaj, nadzor i skrb izbjegličke djece u Sisku od 17. siječnja 1944.

POVJERENIČTVO ZA SMJEŠTAJ, NADZOR I SKRB IZBJEGLIČKE DJECE U SISKU

Broj: 27./1944.

Predmet: Dumbović Ante, učitelj, povjerenik za smještaj
izbjegličke djece – izvještaj o radu

⁸⁹¹ Likovale.

⁸⁹² Siegfried Kasche (Strausberg kraj Berlina, 1903.– Zagreb, 1947.), poslanik i opunomoćeni ministar Trećeg Reicha u NDH. Član Nacionalsocijalističke njemačke radničke partije (NSDAP) od 1926. godine. Od 1934. Obergruppenführer SA (u rangu generala Wehrmachta). Nakon njemačkog priznanja NDH 15. travnja 1941. imenovan je za poslanika njemačkog Reicha u Zagrebu. Izrazito sklon Anti Paveliću i njegovoj „ustaškoj revoluciji“. Zbog takvog stava bio je u stalnom sukobu s Gleisom von Horstenauom, njemačkim opunomoćenim generalom u NDH, koji se zalagao za ublažavanje politike terora. Na Kascheov poticaj Pavelić je donio odluku o sazivanju Hrvatskog sabora i osnivanju Hrvatske pravoslavne crkve. Po završetku rata sklonio se u Austriju gdje su ga uhapsili Britanci i izručili jugoslavenskim vlastima. U procesu protiv Slavka Kvaternika i ostalih osuđen je na smrt. Smrtna kazna izvršena je 7. lipnja 1947. godine. Vidi u *Tko je tko u NDH*, Minerva, Zagreb, 1997., str. 183.

MINISTARSTVO UDRUŽBE I ZDRAVSTVA

Odjelu brige za obitelji i djecu

ZAGREB

Odlukom naslovnog odjela toga ministarstva od 25. VIII. 1942. god. broj: 66621.-I.-2.-1942., a u vezi s odredbom o razmještaju izbjegličke djece imenovan je potpisani povjerenikom za izvršenje toga posla. Od djece upućene u Dječje prihvatilište u Sisku u godini 1942. god. popisano je kod ovog povjereničtva nešto preko 6.500 djece. Od toga broja smješteno je u prvi mah na prehranu kod privatnih obitelji oko 2000 djece. Od te djece preostalo je ovdje još do danas na području grada Siska i kotara do 1.000., dok je druga 1.000 predana njihovim roditeljima na dalje uzdržavanje i odgoj. O preostaloj djeci na prehrani brine se i vodi nadzor potpisani povjerenik. Njegovo poslovanje sastoji se u sljedećem:

1./ Opuštanju djece s prehrane iz državne zaštite i predavanje roditeljima ili najbližoj rodbini,

2./ Upućivanju oboljele djece uz potvrdu na liečnički pregled, a po potrebi i u bolnicu uz službeni dopis radi uredjenja bolničkog troška, koji pada za takovu djecu na teret državnog proračuna,

3./ Izdavanju potvrda s osobnim podacima djece, – ratne sirotčadi, – radi formalnog imenovanja skrbnika u smislu zakonske odredbe,

4./ Izdavanju potvrda hraniteljima radi prijave kod obskrbnih ureda,

5./ Izdavanju potvrda većoj djeci u svrhu izkaznica s osobnim podacima, što im je potrebno radi slobodnog kretanja,

6./ Izdavanju novoprispjele djece u Dječje prihvatilište, na prehranu,

7./ Obavještavanju roditelja i bliže rodbine djece ustmeno i pistmeno o boravištu djece, na dopise Hrvatskog Crvenog križa i privatnih osoba, koje se bave posredovanjem kod pronalaženja boravišta djece,

8./ Premještanjem djece od jednog hranitelja drugome u koliko za to postoje opravdani razlozi ili promjene okolnosti.

9./ Nabavom i razdiobom obuće djeci i izdavanjem doznaka za nabavu istih,

10./ Davanjem svih potrebnih obavještenja roditeljima, hraniteljima i djeci

...riva⁸⁹³ za izradu dječje obuće.

⁸⁹³ Nedostaje dio teksta.

Na podpisanog se obraćaju dnevno izbjeglička djeca, njihovi hranitelji, a od vremena do vremena i njihovi roditelji. On je upućen u njihove prilike i potrebe, poznat mu je očevidnik djece, do njega lako dolaze djeca i odrasli i iznose mu svoje molbe, pa je stoga mišljenja da postoji potreba za dalji obstanak i rad ovog povjereništva. Umojljava se naslov, da u tom predmetu donese svoju odluku.

Za Dom spremni!

U Sisku, 17. siječnja 1944. Povjerenik:

prijepis, strojopis

MŽG, Beograd, Arhiv, OF Dragoje Lukić

DOKUMENT 10.

22.02.1946.

Svjedočenje Mirne Mastanjević

Nastavljeno 22. II. 1946

Pristupa pozvana Mirna Mastanjević iz Siska, Tomislavova 8 vjere rmk. Hrvatica, redovnica /časna sestra/ propisano opomenuta na iskaz istine te upozorena na posljedice lažnoga iskazivanja izjavljuje:

U mjesecu augustu 1942 dopremljena su djeca x pohvatana po ustašama te smještena u prostorije našeg zabavišta i time je osnovan jedan dio dječjeg logora i kod nas. Prvih 10 dana ja sam pomagala osoblju koje je radilo kod te djece. Moj rad se sastojao u tome što sam prilikom hranjenja te djece pomagala ženama koje su hranile djecu te sam i ja hranila tu djecu. Prilikom hranjenja te djece zapazila sam da nema dovoljan broj bočica za dojenčad iz kojih su dojenčad hranili kao što nije bilo dovoljno niti lončića iz kojih su hranili djecu od 1-3 god. a koja su djeca bila smještena kod nas. Bočice kao i lončići nakon što bi iz istih jelo jedno dijete bili bi oprani u jednoj vodi i nisu ničim bili dezinficirani iako je to moralo se činiti obzirom da je bilo bolesne djece te je postojala mogućnost prenosa zaraze na ostalu djecu.

Krajem augusta iste godine zatraženo je sa strane nas sestara od Dr. Njžara da se djeca koja su bila smještena kod nas otpreme na drugo mjesto jer su nama bile potrebne prostorije radi otpočinjanja škole koju smo mi vodile a koja je bila stručna kao što smo

vodili i zabavište, osim toga imale smo i internat. Za naš rad dok je bio dječji logor kod nas kao i za oštetu za zgradu dobile smo odštetu u novcu. Kolika je visina te odštete bila ja neznam.

O zabrani uzimanja iz našeg bunara vode za djecu meni nije ništa poznato.

Više mi ništa nje poznato o prilikama u dječjem logoru.

Bilo je nama sestrama poznato da je u gradu vladala oskudica za smještaj djece tj. oskudica u zgradama.

Zapisnik mi je pročitan i smatram ga svojim a na izjavljeno mogu se prisegnuti kao i na to da nisam ništa svjesno propustila.

Saslušao:

/Dabić Živko/

S v j e d o k,

/Mirna Mastanjević/

prijepis, strojopis

HR-HDA-1234, KDAŽH, ZB-KONF-378/4.

DOKUMENT 11.

22.02.1946.

Svjedočenje Marije Alme Lesić

Pristupa pozvana Marija Alma Lesić, stara 43 godine, rodom iz Zagreba sada stalno boravi u Sisku, samostan sv. Vinka, Tomislavova ul. 8 vjere rkt, Hrvatica, xxxx pismena, propisno opomenuta da govori istinu, te upozorena na posljedice lažnog iskazivanja, te nakon što joj je predložen predmet uredovanja, izjavljuje:

Mislim oko 5. augusta 1942, dovedena su djeca u samostan sv. Vinka, i tamo smještena. Djecu je doveo Kamilo Bresler, tada na dužnosti u Ministarstvu socijalne skrbi u Zagrebu, sadanje njegovo boravište mi nije poznato, sa sestrama Crvenog križa iz Zagreba. U vrijeme dolaska djece bila sam nadstojnica samostana, te kao takvoj dr. Bresler zamolio je mene da se djeca mogu smjestiti u samostan, što sam i dozvolila. Prvo vrijeme kod djece su radile i sestre moga reda Partenija Grubišić (umrla) i Mirna Mastanjević, sada u samostanu Sisak. Koliko se sjećam sestra Mirna Mastanjević radila je oko 10 dana, a zatim je dobila anginu, te napustila posao a da se poslije ozdravljenja nije povratila na rad. Sestra Partenija Grubišić takodjer je radila dok nije obolila od upale pluća, no koliko je radila ne sjećam se, samo znam toliko da je dulje radila od Mirne Mastanjević.

Nakon toga, što su obadvije sestre ozdravile, ja sam im zabranila da dalje rade kod te djece. Zabranu sam izdala zbog toga, kako se iste sestre radeći kod te djece ne bi još jednom oboljele, i radi toga da se oporave prije otpočinjanja škole, a u kojoj su radile kao nastavnice. U rujnu iste 1942 godine kao nadstojnica zatražila sam od dr. Breslera u Zagrebu da imenovani izda naredjenje da se naše prostorije gdje su bila smještena djeca isprazne, što je isti i učinio te pismenim putem obavijestio šefa logora Najžar dr. Antuna da naše prostorije isprazni i djecu smjesti u druge prostorije. Dr. Najžar ispraznio je naše prostorije i djecu otpremio u drugu zgradu, ali ne znam u koju.

Kategorički tvrdim da ne odgovara istini da sam izdala naredjenje kao nadstojnica samostana kojim zabranjujem uzimanje vode iz našeg bunara po osoblju dječjeg logora, a za djecu smještenu u našem samostanu.

Dodajem da se je tražilo ispražnjenje naših prostorija radi skorog započinjanja naše škole, koja je započimala u samostanu, pa smo bili potrebni za tom prostorijom, gdje su bila smještena djeca.

Zapisnik mi je pročitao i smatram ga svojim, a na izjavljeno mogu se prisegnuti, kao i na to da nisam ništa svijesno prešutjela.

Sekretar:

(Dabić Živko)

Zapisničar:

(Elza Tomek)

Svjedok:

(Marija Alma Lesić)

prijepis, strojopis

HR-HDA-1234, KDAŽH, ZB-KONF-378/4

DOKUMENT 12.

09.12.1942.

Poziv Anti Dumboviću Zapovjedništva sabirnog logora u Sisku na preslušanje

Sisak, 09.12.1942.

Zapovjedništvo sabirnog logora Sisak, Sisak, dne 9. prosinca 1942. POZIVNICA

Gospodin Ante Dumbović, povjerenik dječjeg prihvatilišta poziva se u 3 sata poslie podne u uredovnicu zatočeničkog logora u Sisku, radi preslušanja.

ZA POGLAVNIKA I DOM SPREMNI.

Vrhovni opunomoćenik MINISTARSTVA UNUTARNJIH POSLOVA

Dr. Antun Andreas

prijepis, strojopis

MŽG, Beograd, Arhiv, OF Dragoje Lukić

DOKUMENT 13.

8. II. 1946.

Izveštaj Ante Dumbovića Zemaljskoj komisiji za ispitivanje ratnih zločina o dječjem logoru u Sisku od 8. veljače 1946.

Predmet: DUMBOVIĆ ANTE, učitelj iz Siska –

izveštaj o dječjem logoru Sisak

ZEMALJSKOJ KOMISIJI ZA ISPITIVANJE RATNIH ZLOČINA

ZAGREB

Potpisani Ante Dumbović, rođen 15. siječnja 1901. godine u Brestu, kotar Sisak, po zanimanju učitelj, udovac, otac dvoje djece, sada na raspoloženju s privremenim boravkom u Zagrebu u Rusanovoj ulici br. 13., dajem na poziv te komisije slijedeći izvještaj o bivšem dječjem logoru u Sisku.

U gradu Sisku službovao sam kao učitelj na osnovnoj školi od 31. kolovoza 1936. god. d 4. listopada 1945. god., pa me je tu zatekla okupacija.

Dana 3. kolovoza 1942. godine doputovao je u Sisak moj školski drug i prisni prijatelj, drug Kamilo Bresler, činovnik tadašnjeg ministarstva udružbe. On me je posjetio i tom zgodom obavijestio, da u Sisak dolazi veći broj partizansko-srpske djece iz logora u Jasenovcu, i St. Gradiške, pa me zamolio, da ga pomognem u radu oko spašavanja te djece i preuzmem brigu oko njihovog koloniziranja u gradu Sisku i okolici, koja je meni dobro poznata, jer sam domaći sin.

Dogovorili smo se, da djecu predajem samo pouzdanim ljudima, koji osuđuju zvjerstva ustaša, te za koje sam siguran, da će s djecom dobro postupati do onoga časa, kada

ćemo ih opet moći vratiti roditeljima ili rodbini. Povjerenu mi dužnost prihvatio sam vrlo rado s neograničenim povjerenjem, pošto mi je bila poznata socijalna i humana djelatnost druga Kamila Breslera, kao i stoga, što sam već prije i sam radio na kolonizaciji djece iz pasivnih krajeva i organizaciji pomoći siromašnim i nemoćnim licima.

Da za svoj rad imam pokriće prema ustaškim vlastima, dogovorio sam se s drugom Breslerom, koji je u to vrijeme još bio član odbora Crvenoga Križa, da ovaj posao vršim u ime Crvenoga Križa, čiji sam član bio i sam u okviru Gradskog odbora u Sisku. Kad su ustaške vlasti, naročito logornik Faget tražili od mene izjavu o ovlaštenju za moj rad, imenovao me je moj prijatelj i drug Kamilo Bresler na vlastitu odgovornost povjerenikom za kolonizaciju „izbjegličke” djece, te mi o tome izdao vlastoručno potpisanu ispravu.

Na postavljениh mi osam pitanja, odgovaram slijedeće:

Ad 1./ Dječji logor u Sisku započeo je radom dana 3. kolovoza 1942. godine, kada je poslije podne istog dana dovedeno sa raskužne postaje u Sisku oko 1.300 djece iz logora St. Gradiška. Djeca su bila smještena u nedovršenoj zgradi sokolane i to veća, a njih oko 200, u dobi do 3 godine, smješteno je u samostanskoj zgradi. Ovo su bile jedine prostorije, koje je u tu svrhu bilo voljno staviti na raspolaganje tadašnje ustaško gradsko poglavarstvo.

Ad 2./ Šefom toga dječjeg „prihvatišta”, odnosno logora bio je po tadašnjem ministarstvu zdravstva i udružbe imenovan Dr. Anton Najžar.

Nakon prispjeća djece, odmah sam pristupio izradbi tiskanica za njihov popis, dao štampariji izraditi potvrde o preuzimanju djece na opskrbu i izjave, kojima sam stavljao obavezu na njihove hranitelje, da će s njima postupati, kao da su njihova vlastita djeca, jer da će u protivnom slučaju jednom snositi odgovornost pred vlastima i roditeljima djece.

Dana 6. kolovoza 1942. godine doputovao je u Sisak iz Slabinje kod Okučana Janko Popović sa još nekoliko ljudi i zamolio me, da mu povratim djecu iz njegovog sela, a isto tako i drugima. Ja sam njemu rečenog dana predao 83 djece, da ih vodi kući, a ostalima, čijih se imena ne sjećam, ali se oni mogu pronaći u popisu djece, predao sam takodjer toga dana oko 100 djece. To je bilo zapaženo i odmah prijavljeno ustaškom logorniku Roku Fagetu, koji me je pozvao na odgovornost sa upitom, tko me je ovlastio, da vodim brigu sa djecom i imadem li za to pismeno rješenje. Opomenuo me je, da ću za masovno otpuštanje djece roditeljima odgovarati ustaškoj nadzornoj službi uz riječi: „Zar

vama nije poznato, da dugo treba i teško ide, dok se jednog čovjeka izvuče iz logora, gdje se i ministri zauzimaju, a vi jednim potezom pera otpuštate cijele čete djece kući.” Nakon toga otišao sam u Zagreb i obavijestio o tome druga Breslera. Tu sam doznao, da je tužba zbog otpuštanja djece stigla već ministarstvu i ustaškoj nadzornoj službi, koja je zabranila dalje vraćanje djece roditeljima. Ja sam međutim i pored toga nakon svoga povratka iz Zagreba u Sisak ponovno nakon dva do tri dana predavao djecu roditeljima i rodbini, ali razumljivo ne više u velikoj grupi, već pojedinačno.

Dokaz: popis djece i moji suradnici učiteljice Božena Čulig i Ruža Tomić, te kopije otpusnica, predane socijalnom odjelu Gradskog NO-a u Sisku.

Ad. 3./ U logoru su radili pored Dra Najžara kao liječnici Dr. Spitzer i Dr. Auf, a kao raskužitelj Pećarina. Dvorbu djece vršile su Slavica Nogić, Zora Dujak i Mira Bauer, dok se ostalih imena ne sjećam. Dobavu hrane vršio je Drago Marić iz Siska, a računske poslove vodile su najprije oko mjesec dana dvije opatice dominikanke iz Zagreba, a kasnije je tu dužnost preuzeo Teodor Crnobrnja.

Za povjerene mi poslove oko kolonizacije djece imao sam zasebnu od logora potpuno odijeljenu kancelariju u bivšoj poslovnicu Štiler te nijesam imao uvida u unutarnji rad samoga logora. Bio sam nekoliko puta u nastanbi djece i vidio da leže na podu na slami, koja je bila uprljana od blata i prašine, jer su djeca po njoj hodala.

Gledajući patnje djece u prenatrpanoj nastanbi javio sam to stanje telefonski drugu Bresleru, koji je smjesta došao u Sisak te je rekvirirao jednu školsku zgradu u Novom Sisku i jednu skladišnu zgradu bivšeg sjenika Reis. On je odmah alarmirao sve službene liječnike logora i gradskog fizika Dra Ecksteina, te odredio, da se smjesta obavi brzi liječnički pregled sve djece i tom prilikom odijele zdrava djeca od bolesne, što je odmah izvršeno. Od toga dana znatno je spao broj smrtnih slučajeva.

Djeca su dolazila u Sisak iscrpljena od gladi i bolesti. Veliki broj djece došao je s krvavim proljevom, dizenterijom, tako jakom, da su im po nogama i svuda kud su hodala, curile izmetine. Osim toga pojavio se kod djece šarlah i tifus, a kod manje djece u samostanu, ospice i upala pluća. Jasno je, da je u takovom stanju, zajedničkog boravka velikog broja djece u prenatrpanoj nastanbi, nastalo naglo širenje zaraze i pomor djece. Jedini spas djece bio je u brzom uklanjanju djece iz takovih prilika i predavanje u privatnu njegu, što sam si ja, kao i drug Bresler stavili kao prvotni zadatak, te je time spašeno stotine djece. Ocijeniti ovaj rad i nastojanja mogu ispravno jedino oni ljudi, koji su djecu preuzeli i uz veliku ljubav i požrtvovnost spasili od očite smrti.

Ad. 4/ U Sisak je stiglo u svemu u nekoliko transporata preko 7.000 djece do kraja listopada 1942. godine. Od te djece uspio sam povratiti roditeljima ili rodbini u roku od 3 mjeseca oko 2.000 djece, kolonizirao sam ih kod dobrovoljnih hranitelja u Sisku i okolnim kotarevima 2.000, a oko 2.000 otpremio sam u Zagreb, radi daljeg smještaja, gdje je o njima vodio brigu drug Bresler.

Ad. 5/ Djeca – zatočenici, bila su sva srpske narodnosti iz kotareva: Bos. Gradiška, Bos. Novi, Prijedor, Bos. Dubica, Pakrac, Daruvar i Grubišno Polje.

Ad. 6/ Prema popisu, koga sam vodio na temelju „razglednica” o umrojoj djeci, ispostavljenih po gradskom fiziku Dru Ecksteinu, pomrlo je u Sisku 1.152 djece.

Ad. 7/ Prvo vrijeme bila je od ustaških vlasti postavljena straža pred sokolanom, gdje su djeca boravila i to najprije od jednog ustaškog stražara, a kasnije jednog policajca. Takova straža dokinuta je nakon dva tjedna, koliko je to meni poznato.

Od mene nijesu traženi nikakovi podatci od ustaša ili Nijemaca o djeci, a nije mi poznato, da li su oni vršili kakav utjecaj na upravu logora i Dr. Najžara. Ustaške vlasti sumnjičavo su pratile moj rad, te sam u dva maha bio pozivan na opravdanje pred logornika Fageta.

Ad. 8/ Dana 8. siječnja 1943. godine otpremljena je posljednja grupa djece, njih oko 20 u Zagreb i time je prestalo djelovanje t.zv. dječjeg „prihvatišta”, odnosno logora u Sisku.

Početakom proljeća 1943. godine dopremljena je jedna manja grupa djece s roditeljima ili rodbinom u Sisak i zatočena u sabirnom logoru (staklana Teslić). Meni je bilo priznato pravo, koje mi je osigurao drug Bresler, da mogu iz svoje kancelarije dopisom uputiti stranke, koje su želile preuzeti koje dijete na odgoj, upravi sabirnog logora, da dotičnoj osobi izdadu dijete.

Jednog dana s proljeća 1943. godine došao je neki čovjek iz Gornjih Dubrava, kotar Ogulin u Sisak i zamolio me, da mu predam nekih 10 djece, koja su se nalazila u sabirnom logoru. Da bi to mogao provesti uputio sam se do poznatih drugarica i predložio im, da sa mojom uputnicom odu u sabirni logor i izvedu djecu, koju traži drug iz Gornjih Dubrava, kao da ih one žele preuzeti na odgoj. Moj prijedlog prihvatile su spomenute drugarice bez primjedbe. One su otišle u sabirni logor i izvele traženih 10- tero djece, koju su kod sebe zadržale jedan dan, okupale ih i nahranile, te ih slijedeći dan, predale u mojoj kancelariji drugu iz Gornjih Dubrava.

Dokaz: Pismene otpusnice pohranjene kod Socijalnog odjela gradskog NO-a u Sisku i drugarice: Štefica Kraker, Draga Brkić, Zlata Rakasović, Božena Gabaut i Ljerka Oppenheim, koje žive u Sisku.

Od prvog preuzimanja dužnosti povjerenika za kolonizaciju djece nasilno odvedene od ustaških vlasti pa do oslobodjenja ostao sam u stalnoj vezi s koloniziranom djecom, vodeći brigu o njima i pomažući ih u odjeći i obući, a i novčanim pomoćima njihovim hraniteljima za manju djecu sredstvima, koja sam dobivao bilo izravno od druga Breslera, Crvenog Križa, Delegacije Medjunarodnog Crvenog Križa u Zagrebu ili od sabirne akcije, kojom je rukovodila supruga prof. Dra Budisavljević gdja Diana Budisavljević.

Takodjer sam vodio računa i o odgoju djece i prilikama u kojima živu, pa je bilo više slučajeva, gdje sam iz nepovoljnih prilika dijete oduzeo i smjestio u drugu, povoljniju obitelj. Bio sam u vezi s roditeljima i rodbinom djece, koji su se iz svojih domova ili sa prisilnog rada u Njemačkoj propitivali za boravište i sudbinu svoje djece. Na sve ove upite davao sam obavijesti. Primio sam nekoliko stotina pisama i karata, te ih sve predao, nakon oslobodjenja Socijalnom odjelu Gradskog NO-a u Sisku.

Sve raspoložive podatke o djeci stavio sam na raspolaganje radi sigurnosti i gdje Diani Budisavljević, koja je potajno vodila kartoteku sve spašene djece u dogovoru s prof. Breslerom.

Uz glavno moje nastojanje, da se djeca iz logora spasu i ostanu na životu, te tako sačuvaju roditeljima i narodu, vodio sam računa i o tome, da se ne bi odgajala u ustaškom duhu. Svjedok za to: Ana Balov, krojačica i njena pomoćnica Danica koje žive u Sisku.

Uvjeren sam, da su logorsku djecu u 90% slučajeva, preuzeli na uzdržavanje i odgoj simpatizeri NOP-a.

Da bi se pomrlu djecu, kojoj se nije moglo utvrditi ime, uspjelo identificirati, dao sam potajno izraditi do 400 fotografija mrtve, nepoznate djece. Jedan primjerak tih fotografija predao sam drugu Bresleru još u rujnu 1942. godine, a drugi primjerak sam sačuvao kod sebe, te ga nakon oslobodjenja predao komisiji za ispitivanje ratnih zločina u Sisku. Osim toga na moju molbu sačuvao je fotograf negativne snimki, koje je nakon oslobodjenja u mome prisuću predao izaslaniku Ministarstva socijalne politike iz Zagreba, gdje se isti i danas nalaze u pohrani. Slike pomrle djece sačuvao sam ujedno i kao dokumente, da budu optužba za one, koji su tu djecu upropastili.

Tokom cijele 1943. godine, kadgod bi u Sisak stigao koji roditelj ili srodnik kolonizirane djece, predavao bi im bezodvlačno djecu na osnovu po meni izdanih uputnica hraniteljima djece.

Na Uskrs 1944. godine dopremljeno je u sisački sabirni logor 450 osoba iz Dobrog sela, kotar Donji Lapac, najviše djece, žena i staraca. Odatle sam ih ja preuzeo i smjestio u posebne barake. Jednom zgodom došli su k meni neki Nijemci, da odaberu između ljudi iz Donjeg Lapca sposobne osobe za prisilni rad u Njemačkoj. Ja sam odmah potajno po Šimi Polovini poručio u barake, da se iz njih odmah razidju sve osobe, koje bi mogle doći u obzir za otpremu u Njemačku.

Svjedoci: Polovina iz Siska i Janko Dimić, također iz Siska.

Ljude iz Donjeg Lapca razmještao sam po obiteljima u gradu Sisku i okolini.

Mojim zauzimanjem otpušteni su oni svojim kućama u mjesecu kolovozu 1944. godine i to u posljednji čas, jer je kratko vrijeme nakon toga bila pruga do Bihaća razorena, pa bi im kasniji povratak u zavičaj bio nemoguć.

Iza oslobođenja došao je k meni u socijalni odjel gradskog NO-a u Sisku, gdje sam radio prvo vrijeme kao referent za socijalnu zaštitu, poručnik NOV-e Beslač, sin Laze Beslača iz Dobrog Sela, kotar Donji Lapac, koji se također nalazio u gore napomenutoj skupini ljudi iz kotara Donji Lapac u Sisku, te mi u ime svoga oca i ostalih svojih seljana izrazio zahvalnost na postupku s njima i odao priznanje za njihovo izbavljenje iz logora.

Sav materijal, imenike zatočene djece, odraslih, svu korespondenciju, potvrde o predavanju hrane i robe ratom postradaloj djeci, ostavio sam u pohrani kod Socijalnog odjela gradskog NO-a u Sisku.

Napominjem, da sam bio dva puta tužen od ustaše Josipa Kasaića iz Siska izravno Pavelićevoj kancelariji radi pomaganja partizanske djece, a uskraćivanja pomoći djeci toga ustaše. Original tužbe sačuvan je među spisima predanim Socijalnom odjelu gradskog NO-a u Sisku.

Za cijelo vrijeme svoga rada nijesam u svojoj kancelariji imao izvještene slike Pavelića, a stranke sam načelno pozdravljao s „Dobro jutro ili dobar dan“, tako da je to upalo u oči mojim prijateljima, koji su me upozoravali, da bih radi toga mogao nastradati. Svjedoci: Ivan Janković, učitelj i Ljubica Telar priv. namještenica, oboje iz Siska.

Član ni pristaša ustaškog pokreta nijesam nikada bio, jer po svom uvjerenju ne spadam među one, koji su bili odmah od početka ustaške vladavine njihovi pristaše odobravajući sva njihova zlodjela.

Ja sam svjestan, da sam u okviru svojih sposobnosti i teških i ograničenih mogućnosti, u prošloj velikoj narodnoj nesreći i ratnom vrtlogu izvršio svoju dužnost, kako sam najbolje znao i mogao, pa stoga mirne savjesti očekujem ocjenu i odluku naslovne komisije o mome djelovanju za vrijeme okupacije.

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

U Zagrebu, dne 8. veljače 1946.

Ante Dumbović

učitelj

Privremena adresa: Rusanova 13.

Z a g r e b

Prijepis, strojopis

HR-HDA-1722, AFŽ-log.-23/27.

DOKUMENT 14.

25. V. 1946.

Zapisnik o saslušanju Ante Dumbovića pred Zemaljskom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Zagrebu, od 25. svibnja 1946.

Z A P I S N I K

od 25. svibnja 1946.

spisan u Zemaljskoj Komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Zagrebu.

Prisutni od strane Komisije:

Referent: Radovan Zilić

Zapisničar: Sanja Radovinović

Pristupa Ante Dumbović, 46 god. star, rkt., učitelj, udovac, otac dvoje djece, iz Zagreba, Rusanova ul. 13, pošto mu je predodčen predmet saslušanja iskazuje:

U gradu Sisku službovao sam kao učitelj na osnovnoj školi od 31. kolovoza 1936. god. do 4. listopada 1945. god., pa me je tu zatekla okupacija.

Dana 3. kolovoza 1942. god. doputovao je u Sisak moj školski drug i prisni prijatelj, drug Kamilo Bressler, činovnik tadašnje ministarstva udružbe. On me je posjetio i tom zgodom obavijestio, da u Sisak dolazi veći broj partizansko-srpske djece iz logora u Jasenovcu i St. Gradiške, pa me zamolio, da ga pomognem u radu oko spašavanja te djece preuzme brigu oko njihovog koloniziranja u gradu Sisku i okolici, koja je meni dobro poznata, jer sam domaći sin.

Dogovorili smo se, da djecu predajem samo pouzdanim ljudima, koji osudjuju zvjerstva ustaša, te za koje sam siguran, da će sa djecom dobro postupati do onoga časa, kada ćemo ih opet moći vratiti roditeljima ili rodbini.

Povjereni mi dužnost prihvatio sam vrlo rad s neograničenim povjerenjem, pošto mi je bila poznata socijalna i humana djelatnost druga Kamila Bresslera, kao i stoga, što sam već prije i sam radio na kolonizaciji djece iz pasivnih krajeva i organizaciji pomoći siromašnim i nemoćnim licima.

Da za svoj rad imam pokriće prema ustaškim vlastima, dogovorio sam se sa drugom Bresslerom, koji je u to vrijeme još bio član odbora Crvenog Križa, da ovaj posao vršim u ime Crvenoga Križa, čiji sam član bio i sam u okviru Gradskog odbora u Sisku. Kad su ustaške vlasti, naročito logornik Faget, tražili od mene izjavu o ovlaštenju za moj rad, imenovao me je moj prijatelj i drug Kamilo Bressler na vlastitu odgovornost povjerenikom za kolonizaciju

„izbjegličke” djece, te mi o tome izdao vlastoručno potpisanu ispravu.

Dječji logor u Sisku započeo je radom dana 3. kolovoza 1942. god., kada je poslije podne istog dana dovedeno sa raskužne postaje u Sisku oko 1.300 djece iz logora St. Gradiška. Djeca su bila smještena u nedovršenoj zgradi sokolane i to veća, a njih oko 200 u dobi do 3 godine smješteno je u samostanskoj zgradi. Ovo su bile jedine prostorije, koje je u tu svrhu bilo voljno staviti na raspolaganje tadašnje ustako gradsko poglavarstvo.

Šefom toga dječjeg „prihvatišta”, odnosno logora bio je po tadašnjem ministarstvu zdravstva i udružbe imenovan Dr. Anton Najžar.

Nakon prispijeća djece, odmah sam pristupio izradbi tiskanica za njihov popis, dao štampariji izraditi potvrde o preuzimanju djece na opskrbu i izjave, kojima sam stavljao obavezu na njihove hranitelje, da će s njima postupati, kao da su njihova vlastita djeca, jer da će u protivnom slučaju jednom snositi odgovornost pred vlastima i roditeljima djece.

Dana 6. kolovoza 1942. god. doputovao je u Sisak iz Slabinje kod Okučana Janko Popović s još nekoliko ljudi i zamolio me, da mu povratim djecu iz njegovog sela, a isto tako i drugima. Ja sam njemu rečenog dana predao 83 djece, da ih vodi kući, a ostalima, čijih se imena ne sjećam, ali se ona mogu pronaći u popisu djece, predao sam takodjer toga dana oko 100 djece. To je bilo zapaženo i odmah prijavljeno ustaškom logorniku Roku Fagotu, koji me je pozvao na odgovornost s upitom, tko me je ovlastio, da vodim brigu sa djecom i imadem li za to pismeno rješenje. Opomenuo me je, da ću za masovno otpuštanje djece roditeljima odgovarati ustaškoj nadzornoj službi uz riječi: „Zar vama nije poznato, da dugo treba i teško ide, dok se jednog čovjeka izvuče iz logora, gdje se i ministri zauzimaju, a vi jednim potezom pera otpuštate cijele čete djece kući.” Nakon toga otišao sam u Zagreb i obavijestio o tome drugu Breslera. Tu sam doznao, da je tužba zbog otpuštanja djece stigla već ministru i ustaškoj nadzornoj službi, koja je zabranila dalje vraćanje djece roditeljima.

Ja sam međutim i pored toga nakon svoga povratka iz Zagreba u Sisak ponovno nakon dva do tri dana predavao djecu roditeljima i rodbini, ali razumljivo ne više u velikoj grupi, već pojedinačno.

Dokaz: popis djece i moji suradnici učiteljica Božena Čuligi Ruža Tomić, te kopije otpusnica predana socijalnom odjelu Gradskog NO-a u Sisku.

U logoru su radili pored Dra Najžara kao liječnici Dr. Spitzer i Dr. Auf, a kao raskužitelj Pećarina. Dvorbu djece vršile su Slavica Kogić, Zora Dujak i Mira Bauer, dok se ostalih imena ne sjećam. Dobavu hrane vršio je Drago Marić iz Siska, a računske poslove vodile su najprije oko mjesec dana dvije opatice dominikanke iz Zagreba, a kasnije je tu dužnost preuzeo Teodor Crnobrnja.

Za povjerene mi poslove oko kolonizacije djece imao sam zasebnu od logora potpuno odijeljenu kancelariju u bivšoj poslovnicu Štiler, te nisam imao uvida u unutarnji rad samoga logora. Bio sam nekoliko puta u nastanbi djece i vidio, da leže na podu na slami, koja je bila uprljana od blata i prašine, jer su djeca po njoj hodala.

Gledajući patnje djece u prenatrpanoj nastanbi javio sam to stanje telefonski drugu Bresleru, koji je smjesta došao u Sisak, te je rekvirirao jednu školsku zgradu u Novom

Sisku i jednu skladišnu zgradu bivšeg sjenika Reis. On je odmah alarmirao sve službene liječnike logora i gradskog fizika Dra Ecksteina, te odredio, da se smjesta obavi brzi liječnički pregled sve djece i tom prilikom odijele zdrava djeca od bolesne, što je odmah izvršeno. Od toga dana znatno je spao broj smrtnih slučajeva.

Djeca su dolazila u Sisak iscrpljena od gladi i bolesti. Veliki broj djece došao je s krvavim proljevom, dizenterijom tako jakom, da su im po nogama i svuda, kud su hodala, curile izmetine. Osim toga pojavio se kod djece šarlah i tifus, a kod manje djece u samostanu ospice i upala pluća. Jasno je, da je u takovom stanju zajedničkog boravka velikog broja djece u prenatrpanoj nastanbi, nastalo naglo širenje zaraze i pomor djece. Jedini spas djece bio je u brzom uklanjanju djece iz takovih prilika i predavanje u privatnu njegu, što sam si ja, kao i drug Bresler, stavili kao prvotni zadatak, te je time spašeno stotine djece. Ocijeniti ovaj rad i nastojanja mogu ispravno jedino oni ljudi, koji su djecu preuzeli i uz veliku ljubav i požrtvornost spasili od očite smrti.

U Sisak je stiglo u svemu u nekoliko transporta preko 7.000 djece do kraja listopada 1942. god. Od te djece uspio sam povratiti roditeljima ili rodbini u roku od 3 mjeseca oko 2.000 djece, kolonizirao sam ih kod dobrovoljnih hranitelja u Sisku i okolnim kotarevima 2.000, a oko 2.000 otpremio sam u Zagreb, radi daljeg smještaja, gdje je o njima vodio brigu drug Bresler.

Djeca – zatočenici, bila su sva srpske narodnosti iz kotareva: Bos. Gradiška, Bos. Novi, Prijedor, Bos. Dubica, Pakrac, Daruvar i Grubišno Polje.

Prema popisu, koga sam vodio na temelju „razglednica” o umrloj djece, ispostavljenih po gradskom fiziku Dru Ecksteinu, pomrlo je u Sisku 1.152 djece.

Prvo vrijeme biola je od ustaških vlasti postavljena straža pred sokolanom, gdje su djeca boravila i to najprije od jednog ustaškog stražara, a kasnije jednog policajca. Takova straža dokinuta je nakon dva tjedna, koliko je to meni poznato.

Od mene nisu traženi nikakovi podaci od ustaša ili Njemaca o djeci, a nije mi poznato, da li su oni vršili kakav utjecaj na upravu logora i Dr. Najžara. Ustaške vlasti sumnjičavo su pratile moj rad, te sam u dva maha bio pozivan na opravdanje pred logornika Fageta.

Dana 8. siječnja 1943. god. otpremljena je posljednja grupa djece, njih oko 20 u Zagreb i time je prestalo djelovanje tzv. dječjeg prihvatilišta, odnosno logora u Sisku.

Početkom proljeća 1943. god. dopremljena je jedna manja grupa djece s roditeljima ili rodbinom u Sisak i zatočena u sabirnom logoru /staklana Teslić/. Meni je bilo priznato pravo, koje mi je osigurao drug Bresler, da mogu iz svoje kancelarije dopisom uputiti

stranke, koje su želile preuzeti koje dijete na odgoj, upravi sabornog logora, da dotičnoj osobi izdadu dijete.

Jednog dana s proljeća 1943. god. došao je neki čovjek iz Gornjih Dubrava, kotar Ogulin u Sisak i zamolio me, da mu predam nekih 10 djece, koja su se nalazila u sabirnom logoru. Da bi to mogao provesti uputio sam se do poznatih drugarica i predložio im, da sa mojom uputnicom odu u sabirni logor i izvedu djecu, koju traži drug iz xxx Gornjih Dubrava, kao da ih one žele preuzeti na odgoj. Moj prijedlog prihvatila su spomenute drugarice bez primjedbe. One su otišle u sabirni logor i izvele traženih 10- tero djece, koju su kod sebe zadržale jedan dan, okupale ih i nahranile, te ih slijedeći dan predale u mojoj kancelariji drugu iz Gornjih Dubrava.

Dokaz: Pismene otpusnice pohranjene kod Socijalnog odjela gradskog NO-a u Sisku i drugarica: Štefica Kraker, Draga Brkić, Zlata Rakasović, Božena Gabaut i Ljerka Oppenheim, koje žive u Sisku.

Od prvog preuzimanja dužnosti povjerenika za kolonizaciju djece nasilno odvedene od ustaških vlasti pa do oslobođenja ostao sam u stalnoj vezi s koloniziranom djecom, vodeći brigu o njima i pomažući ih u odjeći i obući, a i novčanim pomoćima njihovim hraniteljima za manju djecu sredstvima, koja sam dobivao bilo izravno od druga Breslera, Crvenog Križa, Delegacije Međunarodnog Crvenog Križa u Zagrebu ili od sabirne akcije, kojom je rukovodila supruga prof. Dra Budisavljevića, gdja Diana Budisavljević.

Takodjer sam vodio računa i o odgoju djece i prilikama u kojima živu, pa je bilo više slučajeva, gdje sam iz nepovoljnih prilika dijete oduzeo i smjestio u drugu, povoljniju obitelj. Bio sam u vezi s roditeljima i rodbinom djece, koji su se iz svojih domova ili sa prisilnog rada u Njemačkoj propitivali za boravište i sudbinu svoje djece. Na sve ove upite davao sam obavijesti. Primio sam nekoliko stotina pisama i karata, te ih sve predao nakon oslobođenja Socijalnom odjelu Gradskog NO-a u Sisku.

Sve raspoložive podatke o djeci stavio sam na raspolaganje radi sigurnosti gdji Diani Budisavljević, koja je potajno vodila kartoteku sve spašene djece u dogovoru s prof. Breslerom.

Uz glavno moje nastojanje, da se djeca iz logora spasu i ostanu na životu, te tako sačuvaju roditeljima i narodu, vodio sam računa i o tome, da se ne bi odgajala u ustaškom duhu.

Svjedok za to: Ana Balov, krojačica i njena pomoćnica Danica koje žive u Sisku.

Uvjeren sam, da su logorsku djecu u 90% slučajeva preuzeli na uzdržavanje i odgoj simpatizeri NOP-a.

Da bi se pomrlu djecu, kojoj se nije moglo utvrditi ime, uspjelo identificirati, dao sam potajno izraditi do 400 fotografija mrtve, nepoznate djece. Jedan primjerak tih fotografija predao sam drugu Bresleru još u rujnu 1942. god., a drugi primjerak sam sačuvao kod sebe, te ga nakon oslobodjenja predao Komisiji za ispitivanje ratnih zločina u Sisku. Osim toga na moju molbu sačuvao je fotograf negative snimki, koje je nakon oslobodjenja u mome prisuću predao izaslaniku Ministarstva socijalne politike iz Zagreba, gdje se isti i danas nala-

ze u pohrani.

Slike pomrle djece sačuvao sam ujedno i kao dokumente, da budu optužbe za one, koji su tu djecu upropastili. Tokom cijele 1943. god. kadgod bi u Sisak stigao koji roditelj ili srodnik kolonizirane djece, predavao bi im bezodvlačno djecu na osnovu po meni izdanih uputnica hraniteljima djece.

Na Uskrs 1944. god. dopremljeno je u sisački sabirni logor 450 osoba iz Dobrog sela, kotar Donji Lapac, najviše djece, žena i staraca. Odatle sam ih ja preuzeo i smjestio u posebne barake. Jednom zgodom došli su k meni neki Njemci, da odaberu između ljudi iz Donjeg Lapca sposobne osobe za prisilni rad u Njemačkoj. Ja sam odmah potajno po Šimi Polovini poručio u barake, da se iz njih odmah razidju sve osobe, koje bi mogle doći u obzir za otpremu u Njemačku.

Svjedoci: Polovina iz Siska i Janko Dimić, također iz Siska.

Ljude iz Donjeg Lapca razmještao sam po obiteljima u gradu Sisku i okolini.

Mojim zauzimanjem otpušteni su oni svojim kućama u mjesecu kolovozu 1944. god. i to u posljednji čas, jer je kratko vrijeme nakon toga bila pruga do Bihaća razorena, pa bi im kasnije povratak u zavičaj bio nemoguć. Iza oslobodjenja došao je k meni u socijalni odjel gradskog NO-a u Sisku, gdje sam radio prvo vrijeme kao referent za socijalnu zaštitu, poručnik NOV-a Beslač, sin Laze Beslača iz Dobrog Sela, kotar Donji Lapac, koji se također nalazio u gore napomenutoj skupini ljudi iz kotara Donji Lapac u Sisku, te mi u ime svoga oca i ostalih svojih seljaka izrazio zahvalnost na postupku s njima i odao priznanje za njihovo izbavljenje iz logora.

Sav materijal, imenike zatočene djece, odraslih, svu korespondenciju, potvrde o predavanju hrane i robe ratom postradaloj djeci, ostavio sam u pohrani kod Socijalnog odjela gradskog NO-a u Sisku.

Napominjem, da sam bio dva puta tužen od ustaše Josipa Kasaida iz Siska izravno Pavelićevoj kancelariji radi pomaganja partizanske djece, a uskraćivanja pomoći djeci toga ustaše. Original tužbe sačuvan je među spisima predanim Socijalnom odjelu gradskog NO-a u Sisku.

Za cijelo vrijeme svoga rada nisam u svojoj kancelariji imao izvršene slike Pavelića, a stranke sam načelno pozdravljao s „dobro jutro” ili „dobar dan”, tako da je to upalo u oči mojim prijateljima, koji su me upozoravali, da bih radi toga mogao nastradati.

Svjedoci: Ivan Janković učitelj i Ljubica Telar priv. namještenica, oboje iz Siska.

Član ni pristaša ustaškog pokreta nisam nikada bio, jer po svom uvjerenju ne spadam među one, koji su bili odmah od početka ustaške vladavine njihovi pristaše odobravajući sva njihova zlodjela.

Nije istina, da ja nisam htio izdavati djecu 15. i 16. VIII. 1942. obzirom da je bio blagdan, jer baš naprotiv ja sam djecu izdavao u svako vrijeme kad je god tko to zatražio, jer je to bio moj zadatak i glavna dužnost.

Isto tako nije istina, da sam ja pozdravio pozdravom „za dom spremni”.

Dokaz: izjava Elze Janković od 30. IV. 1946., Ane Balov od 30. IV. 1946., Petra Polovine od 26. IV. 1946. i Dragice Brkić od 29. IV. 1946.

Janka Tortića poznajem od djetinjstva i on je moj školski drug.

Na svoj iskaz mogu položiti prisegu.

Dovršeno.

Ante Dumbović

Prijepis, strojopis

HR-HDA-306, ZKRZ, Guz 4676/45 (kut. 69.).

DOKUMENT 15.

23. I. 1946.

Svjedočenje Đure Vidovića

Nastavljeno 23. I. 1946.-

Prisutni: Borojević Stevo, predsjednik, Babić Živko, sekretar, Šteković Mićo član komisije i Kladnik Elza kao zapisničar:

Pristupa pozvani Vidović Gjuro star 52 god. iz Križa kbroy 63 vjere rkt. Hrvat, oženjen, otac 1 djeteta, zemljoradnik, propisno opomenut da govori istinu te upozoren na posljedice lažnog izkazivanja izjavljuje:

U augustu mjesecu 1942 godine doznao sam od mojih seljana da su ustaške vlasti dopremile veliki broj djece u Sisak i smjestile u dječji logor odakle su tu djecu davali na izdržavanje pojedincima koji su to željeli.-Ja sam se odlučio da i ja uzmem sebi jedno dijete nešto odraslije koje bi istovremeno prehranio i nešto bi mi kod kuće pomoglo. Tako sam 15. VIII. 1942 baš na katoličku Veliku Gospojina došao u Sisak gdje sam se uputio u dječji logor kako bi uzeo jedno dijete. U logoru mi je rečeno da upravitelj toga logora koji izdaje tu djecu neki učitelj Dumbović ne uredjuje danas jer je svetak a jednako tako da neće niti sutra t.j. 16. VIII, 1942 jer je nedelja te da će tek 17. VIII. 1942 doći uredovati u taj dječji logor koji je bio smješten u sokolani gdje sam imao vidjeti prilike kako djeca koja su bila smještena u sokolani veoma bjedno i jadno žive. Koliko sam ja mogao primjetiti djece je bilo vrlo mnogo a pričalo se po Sisku da ih može oko 5000 (pet hiljada).- Djeca su bila smještena po sobama sokolane i ležala su na podovima na kojima je bilo vrlo malo a na mjestima gotovo ni malo slame a osim toga prostorije su bile vrlo neuredne i nisu bile čišćene te je bilo i dječjih izmetina a manja mala djeca su bila i zamazana tim izmetinama.- Ispravljam ne samo da su mala djeca bila zamazana od izmetina nego su bila i velika a bila su zamazana usljed toga što su ležala sa malom djecom od godine pa na više koja su i njih istovremeno zamazali a niti jedni nisu imali prilike da se očiste a niti je zato pružana mogućnost a o tom izgleda uprava logora kao i osoblje koje je posluživalo djecu nije vodilo brige.- Pored toga što su djeca bila zamazana mnogo su plakala i vikala a istovremeno i tražila kruha koga nisu dobivala iz čega zaključujem da je ishrana te djece bila vrlo slaba gotovo nikakova, dok su djeca zapomagala i tražila kruha.- Imao sam prilike vidjeti jedamput kada je djelena hrana i to prije podne u 9 sati kojom prilikom djeci je djelana hrana koja se sastojala od neke prozirne juhe sa nekoliko komadića sasvim siguran nisam dali repe ili makarone glavno bijelo je bilo te jednim komadićem kruha koji nikako nije bio teži od 3-4 dkg. Takvu hranu djeca su dobivala dnevno dva puta i to u 9 sati izjutra i u 4 sata poslijepodne, - Kod djeljenja hrane nije se moglo pravilno raspodijeliti niti su mogla sva djeca dobiti obzirom da je bila nestašica u porcijama i žlicama tako da si od 3-7 djece jeli iz jedne porcije.- Gradjani odnosno seljaci koji su se sažalili nad sudbinom te djece pokušali su da dodaju nešto hrane bilo u voću ili drugom čemu kao n pr. kruhu ili siru i t.d. bili su u tome svome humanom postupku sprečavani od osoblja logora kao i od straže nao-

ružane koja je čuvala logor pod izgovorom da postoji opasnost ako dozvole davanja te hrane da se djeca razbole. Tome upravo čudilo šta se imadu da razbole kada su i onako već bila bolesna dobrim djelom a da im se pružila bolja ishrana vjerujem da takovo stanje nebi bilo.– Za vrijeme svog boravka imao sam prilike vidjeti u sokolani kada su došla mrtvačka kola po danu te su natovarili što sam ja vidio oko 10 dječjih lijesova sa djecom koja su pomrla u sokolani i odvezli na groblje. Od osoblja koje je zaposleno u sokolani čuo sam da dnevno umire od 24-30 djece a to isto mi je pričao i dječak koga sam kasnije uzeo.-

Iz sokolane išao sam da vidim i drugo „sabiralište djece” koje čini mi se bilo smješteno u magazinima T. T. Reis-Sisak.– Prvo što sam vidio prilazeći tomu logoru bio je naoružani ustaša pred tim logorom na straži.– Kada sam prišao ulaznim vratima oko vrata su stajala ta djeca sve djevojčice od 10-14 godina koje su mi vikale da ih uzmem i povedem sobom što je na mene ostavilo duboki dojam nad sudbinom te nevine djece.

VIII. 1942 izjutra oko 8 sati došao je taj učitelj Dumbović donio neke knjige i sjeo za stol u dvorištu gdje su sada k njemu počeli prilaziti ljudi koji su željeli uzeti sebi koje dijete na prehranu i s njegovim odobrenjem uzimali odnosno odabirali od djece koja su se nalazila po dvorištu i sokolani te zatim istu djecu kod Dumbovića provodili kroz knjige koji im je izdavao potrebna uvjerenja po kojima su oni slobodno odvodili svojim kućama djecu.-Tako sam i ja odabrao jednog dječaka star oko 14 godina imenom Svetozar Vujić iz Gor. Podgradaca iz Bosne koje sam također djete proveo kod Dumbovića kroz knjige te zatim odveo svojoj kući.-Ljudi koji su dolazili da uzimaju djecu bilo je u prilično velikom broju koji su svi došli sa željom da uzmu djecu no međjutim Dumbović nije ničim pokazivao da želi da se ta djeca razmjeste po selima kod pojedinih lica kako bi se na taj način spasila već je samo šutio i pisao nevedeći računa tako da pomogne kod spašavanja te djece.

Zapisnik mi je pročitao i moje su riječi tačno unešene u njega a na izjavljeno mogu se prisegnuti kao i na to da nisam ništa svjesno prešutio.-

Pretsjednik:

Član komisije:⁸⁹⁴

S v j e d o k:

Sekretar:

(Vidović Gjuro)

⁸⁹⁴ Potpisi nečitki.

prijepis, strojopis

HR-HDA-1234, KDAŽH, ZB-KONF-380/4 (kut. 154.).

DOKUMENT 16⁸⁹⁵

19. II. 1946.

Izvod iz saslušanja dr. Ante Najžara

Nastavljeno 18. II. 1946. u 16 sati.

30/ Što vam je poznato o radu Dumbovića Ante, učitelja te o njegovoj funkciji u logoru koju je vršio.

Za Dumbovića Antu poznato mi je toliko da isti od ranije bio poznat kao Rađićevac. U vrijeme N. D. H. bio je prijatelj mislim da je neki rođak sa Breslerom visokim ustaškim funkcionarom u NDH kao i prijatelj sa Tortićem u ono vrijeme takodjer visokim ustaškim funkcionarom kasnije ministar u ustaškoj vlasti. Kod osnutka biv. logora u Sisku Dumbović je preko sebe imao administraciju u logoru tj. imao je popis i evidenciju djece prispjele kao kolonizirane i pomrle.

31/ Jeli Dumbović bio osoba povjerenja ustaša.

Mislim da je Dumbović bio povjerenje ustaša.

32/ Dali bi mogli navesti kakove dokaze na osnovu kojih bi se moglo zaključiti da je Dumbović bio ust. povjerenja.

Da je Dumbović Ustaškog povjerenja zaključeno je naročito po vezama koje je on imao sa visokim ust. funkcionerima a posebno sa Tortićem.

33/ Vi ste spomenuli da se prilikom osnivanja logora osim sastanka kojih je u tu svrhu održan u gradskoj vijećnici jedan takav sastanak održan u stanu Stürmera.

Sastanak koji je bio održan u gradskoj vijećnici nije bio okončan već je nastavljen u stanu Stirmera gdje su prisustvovali ista ona lica koje sam već ranije naveo u odgovoru na pitanje br. 4. Po dovršenom sastanku odnosno u toku sastanka Stirmer nas je sve prisutne počastio sa pićem.

34/ Dali ste vi mogli primjetili na sastanku izraz govora i držanje prisutnih dali se išlo zatim da se nanese šteta djece.

⁸⁹⁵ Na pisaćem stroju nedostajala je oznaka za slovo „č” te su sve riječi pisano slovom „c” ili je rukom stavljana kvačica.

Primjetio sam na Fagetu I stirme ru da istima nije bilo pravo što se logor smještava u Sisku obtzim da postoji zbog toga opasnost zaraze i što se njima nameće jedan velik posao. Tako su to oni rekli. Čitav sastanak je trajao od prilike jedan sat.

35/ Dali su vam ustaške vlasti izlazile u susret onoliko koliko su to obećali preko svojih predstavnika na sastanku?

Na predmetnom sastanku ustaške vlasti odnosno Stirmer obavezali su se dati na raspolaganje potrebne zgrade koje smo mi već tada predvidjeli, a koje su nam odma i predane, a kako sam već ranije naveo ja sam iste zgrade zajedno sa Breslavom⁸⁹⁶ pregledao.

36/ Dali se Bresler složio odnosno zadovoljio se zgradama.

Bresler je jedino bio nezadovoljan sokolanom i to zbog toga što su bile potrebne veće opravke.

37/ Jesili već tada Bresler predvidio smještaj djece u druge zgrade ili nije.

/ dr. Najžar Antun/ O pronalasku drugi zgrada i smještaja djece iste Bresler nije uopšte govorio.

38/Dali je Brsler predvidio i u kolikoj mjeri kolonizaciju djece

Prilikom pregleda zgrada Bresler nije već tada napomenuo da će u xxxx Sisak doći 4.000 djece te [da će] istu biti potrebno što prije kolonizirati.

39/Vi ste rekli da je nakon izvjesnog vremena došlo do zabrane kolonizacije djece. Molim vas recite mi kada i pod čijim naredjenjem te dali službenim aktom je zabranjeno daljnje koloniziranje djece.

Nakon izvjesnog vremena manje od mjesec dana došlo je do zabrane ali mi ni je poznato da je o tome došao i kakav službeni akt osim što je kmeni dočao Učitelj Dumbović te mi usmeno saopštio da daljnu kolonizaciju zabranio ministar Suzić.⁸⁹⁷

40/Ne sumnjate li vi xxxx možda da kod toga imade izvjesnog udjela i sam dumbović. Ja neznam ali mi je Dumbović rekao da on misli da je do te zabrane došlo na poticaj ustaški vlasti u Sisku.

41/Dali ste vi i od koga vremena bili zaposleni u Sisačkom logoru Staklana.

Jesam ja sam bio zaposlen i radio kao liječnik u logoru Staklana od osnutka istoga a

⁸⁹⁶ Breslerom.

⁸⁹⁷ Lovro Sušić, resorni ministar.

koji je osnovan mislim kratko vrijeme nešto više od mjesec dana iza kako je osnovan dječji logor.

42/Navedite mi molim vas od kojih se lica sastojala tada uprava logora kakva su ta lica bila te kakav je u to vrijeme režim vladao u logoru.

Prva uprava logora staklana sastojala se od Sisački ustaša načelnika koji je bio poznati zloglasni ustaša Štajcer Stjepan. Ostali članovi uprave logora nemogu se sjetiti ali znam da su oni kao i straža u logoru pripadali ustaškoj pripremnoj bojni. Režim je bio u to vrijeme u logoru strašan. Sjećam se jednog slučaja kada su dva zatočenika ot otišla u grad te su ih ustaše našli u gradu te su ih strahovito tukli kod čega je sudjelovao i sam Štajcer te lično sa nekom letvom i čizmom tukao jednog od tih zatočenika, drugog zatočenika je tukao drugi ustaša. Te mu je zati stavio jednu klipuzastiljenu na obadvije strane dugu 20-30 cm između prsiju i brade te je zatočenik morao jako uzdignuti glave i sjediti dok ga je isti ustaša šamarao. To sam sve ja lično promatrao što je sve skupa trajalo oko 10 možda i više minuta a zatim su ih zatvorili u posebnu jednu sobicu.

43/Dali je u vrijeme kada je načelu uprave bio Štajcer bilo moguće spasivati ljude iz logora.

Koliko mi je poznato spašavanje ljudi iz logora u vrijeme dok je na čelu uprave bio Štajcer nije bilo moguće.

/ Dr. Najžer Antun/

44/ Jeli je bilo moguće djecu spašavati koje su isto tako bila u logoru Staklane.

Koliko mi je poznato djeca koja su bila u logoru Staklana nakon izvjesnog vremena su prebačena bila u Zagreb ili u dječje prihvatilište Sisak tako da su u logoru proveli svega nekoliko dana.

45/ Kako dugo je trajala zabrana za izdavanje djece.

Zabrana za izdavanje djece trajala je više od jednog mjeseca kada je ponovo prekinuta i izdana je nova grupa djece, ujedno i posljednja koja su izdana, do prije konačne likvidacije logora.

46/ Dali bi se mogli sjetiti približno od kada do kada je trajala zabrana za izdavanje djece odnosno kolonizaciju.

Koliko se sjećam zabrana je trajala jednim dijelom mjeseca oktobra i cijelog novembra.

47/ Spomenuli ste da je nekog udjela u kolonizaciji djece imao Karitas pa nam objasnite rad toga društva.

Nekako mislim da je bilo u vrijeme dok je trajala ta „zabrana“ kolonizacije djece došao je k meni pop Jesik⁸⁹⁸ kao predstavnik Karitasa, nadbiskupije Zagrebačke, te me je zatražio da mu izdam izvjestan broj djece radi kolonizacije.⁸⁹⁹ Mislim da najviše do 100 djece u po dvije grupe izdamo Karitasu i time je kolonizacija sa strane Karitasa započeta i okončana. Prilikom preuzimanja djece pomenuti pop Jesik naročito je insistirao na tome da djeca budu potpuno zdrava kako nebi bila opasna po svoju okolinu. O bolesnoj djeci isti pop nije htjeo ni da čuje a niti je opće govorio o tome kako bi se moglo toj djeci pomoći i ako je vidio pod kakvim okolnostima ta djeca žive.

48/ Dali je postojala mogućnost prema moći koju je posjedovala tada nadbiskupija kao i prema sredstvima da se spasi veći broj djece posredstvom i zauzimanjem Karitasa zagrebačke nadbiskupije.

Da je postojala želja Karitasa zagrebačke nadbiskupije /Dobrotvornog društva/ prema moći a i sredstvima kojima je raspolagalo društvo odnosno crkva kao cjelina da se je poduzela akcija većih razmjera za spas djece siguran sam da bi time bilo spašeno na stotine djece.

49/ Gradom su širile kružile priče kako se djeca truju u logoru. Odgovara li to istini i koji su liječnici to činili.

⁸⁹⁸ Msgr Pavao Jesih (Zagreb, 29. prosinac 1980.– Rim, 31. listopad 1963.), prebendar zagrebačke katedrale, javni djelatnik i pisac. Nadbiskup Stepinac imenovao ga je generalnim duhovnikom „Katoličke akcije“ u Nadbiskupije zagrebačke. Za vrijeme Drugog svjetskog rata zbog veza s osobama iz HSS-a dospio je u Lepoglavu iz koje je izišao tek pred kraj rata obolivši od tifusa. Poslije dolaska komunista na vlast, prebjegao je 1946. godine preko Austrije u Rim i nastanio se u Zavodu sv. Jeronima gdje je nastavio svećenički život. U nedjelju 21. prosinca 1947. godine započeo je s hrvatskim prijenosom Vatikanskoga radija. Napisao je prvi životopis zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca s naslovom *Crvena ruža na oltaru*.

⁸⁹⁹ Dana 23. kolovoza 1942. u stanu Diane Budisavljević, a po donošenju Odredbe ministra udružbe Lovre Sušića o razmještanju izbjegličke djece kojom je dozvoljena kolonizacija (udomljavanje) djece u obitelji, sastali su se Kamilo Bresler, Stjepan Dumić, direktor Karitasa i Msgr. Pavao Jesih. Kako Ministarstvo udružbe „nije smjelo preuzeti kolonizaciju“ a niti Dianina „Akcija“, dogovorili su se da će poslove oko kolonizacije djece preuzeti Caritas, odnosno da će „msg[r]. Jesih otputovati u Sisak i smjestiti djecu koja su tamo u sisačke općine, dok će direktor Dumić otići u ostale općine i dati naloge svećenicima, a i sam stupiti u vezu s nadstojnicima općina. Bio je to početak nove aktivnosti Karitasa. Samo iz Zagreba na taj je način kolonizirano oko 5.000 pravoslavne djece.“ Vidi u MATAUŠIĆ, *Dnevnik Diane Budisavljević*, Profil, Zagreb, 2003., str. 98-99.

Tačnoje da [su] gradom kolale glasine da liječnici u logoru truju djecu u vezi toga ustaška nadzorna služba podnijela je prijavu xx protiv uprave logora zbog xx toga što liječnici navodno daju vodenu inekciju djeci te na taj način truju djecu.

/dr. Najžar Antun/

Zbog toga sam bio pozvan kod tadanjeg šefa policije Kereka⁹⁰⁰ koji me je po tom pitanju saslušao. Taj slučaj se je desio naznam sasvim sigurno pri kraju likvidacije logora ili nakon likvidacije logora. Na saslušanju ja sam izjavio Škareku da se u logoru zaista daju vodene inekcije po liječnicima i to u obliku takozvane fiziološke rastopine soli /8 promil/koja se daje onim osobama koje izgube mnogo tekućine iz svoga tijela što je bio sličaj kod djece koja su imala vrlo velike proljeve te da se tako nadoknadi tekućina u tijelu. Doze su se davale od 100, 300 i 500 grama već prema potrebi i to kad kada više puta dnevno jednom djetetu. Nakon toga objašnjenja koje sam dao Škareku daljnji postupak sa strane ustaške vlasti xxxx protiv mene je prekinut.

Zaključeno u 18 sati.

Saslušao:

Zapisničar:

Preslušan:

/Dabić Živko/

/Elza Tomek/

/ Dr. Najžar Antun/

Nastavljeno 19. II. 1946 u 9 sati

50/ Kakovi su bili sastanci održani u Sisku u vezi sa dječjim xxxx logorom pored sastanka koji je održan prije osnutka logora te tko je stim sastancima prisustvovao i gdje su ti sastanci održani.

Osim sastanka koji je održan prije osnutka logora održani su još dva xxxx sastanka za vrijeme dok je loogr još postojao Sastanci su održani za stolom pred kavanom Vel. Kaptol, Tome sastanku su prisustvovali pored mene i još dr. Pedišić dr. Stamol sada nepoznata boravišta Karahanja dr. Leo sada u Sisku kotarski liječnik dr. Petrić sada liječnik Okružnog ureda Skopćinski dr. Vladimir isto liječnik Okružnog ureda u Sisku Špicer⁹⁰¹ dr. Ivan Marguljez⁹⁰² dr. Lazar i čini mi se još Dumbović Ante kao i Auf dr. Leopold. Osim toga na tim sastancima je raspravljano o načinu liječenja pojedinih dječjih bolesti.

⁹⁰⁰ Ispravno: Škarek.

⁹⁰¹ Spitzer.

⁹⁰² Margulies.

51/Tko je te sastanke sazivao na čiji je potsticaj došlo do njih i šta je na tim sastancima raspravljano te kakov su zaključci doneseni.

Sastanci su sazivani na inicijativu dr. Pedišića⁹⁰³. Na sastanku je raspravljano o tome kako i na koji način pomoći djeci i kako spriječiti širenje zaraze, iz dječjeg logora po samom gradu. Na sastanku je zaključeno da se djeca izoliraju od gradske djece to je postignuto tako što sam dao napraviti žičanu ogradu ispred sokolane i škole gdje su djeca bila za sunčanje i za igranje, a obzirom da su ti prostori bili ogradjeni te su tamo djeca logora bila odjeljena od gradske djece Osim toga je zaključeno na sastanku da se što više povede računa oko razušivanja⁹⁰⁴ djece i kolonizacije. Koliko je to bilo moguće djeca su redovito razušivana i to najmanje jedan puta tjedno a kad kad i dva puta.

/dr. Najžar Antun/

Osim toga na tim sastancima je raspravljeno o načinu liječenja pojedinih dječjih bolesti.

51/⁹⁰⁵ Što vam je poznato o pijankama koje je priredjivao u kancelariji dječjeg logora Crnobrnja Teodor logorskoga blagajnika a pri tome je trošio hranu djece.

Koliko mi je poznato nekoliko sam puta zatekao Crnobrnja Teodora u njegovoj kancelariji gdje u društvu Marije Milinković i ustaša od straže i još nekoliko ustaša samo ja neznam kojih piju. Zajedno sa njima su pile i kuharice Pri tome sam zapazio da su piće nosili iz neke gostione dok su se častili pečenim mesom, slaninom i kolačima što su sve priredili iz dječjega magacina. Sjećam se da je jednom jedan od ustaša koji je zajedno sa Crnobrnjom sudjelovao u tim pijankama doneo mesa za tu pijanku no međjutim znam samo za jedan takav slučaj dok o drugim slučajevima neznam da su donosili iz grada već su kako sam gore napomenuo uzimali hranu za takove pijanke iz magacina djece.

52/⁹⁰⁶ Jeste li vi za takav rad pozvali Crnobrnju na odgovornost.

Ja sam Crnobrnju zbog toga opomenuo da to ne čini jer nije zgodno a inače sam u Crnobrnji imao povjerenje jer je on bio osoba povjerenja, a u druge se nisam pouzdao.

⁹⁰³ Pedišića.

⁹⁰⁴ Raskušivanja.

⁹⁰⁵ 52.

⁹⁰⁶ 53.

Zaključeno 19. II. 1946 u 10 sati i 10 minuta.

Saslušao:

/Dabić Živko/

Saslušan:

/Najžar dr. Antun/

Ovim se uredovno potvrđuje da je ovaj prijepis vjeran svome originalu od riječi do riječi a koji se nalazi pohranjen u arhivi Okružne Komisije za ratne zločine Banije – Petrinje – pod brojem 732/45.

Pretsjednik:

Okružne kom.

/Dabić Živko/

prijepis ovjeren, strojopis

HR-HDA-1722, AFŽ-log. 23/49.

DOKUMENT 17.

Nedatirano

Deželić Dr. Velimir, šef sanitetskog odsjeka u Ministarstvu socijalne politike u Zagrebu.
OSNIVANJE „PRELAZNE STANICE” I „PRIHVATILIŠTA ZA DJECU IZBJEGLICA” S KOZARE U SISKU 1942. GODINE”

U ljeto 1942. godine bio sam izaslan sa grupom od 12 sestara Crvenog križa u Bosansku Krajinu /Banjaluka – do Prijedora i Sanskog Mosta/. Izaslalo nas je tadanje „ministarstvo udružbe”, da pomognemo pri smještaju i suzbijanju tifusa među „izbjeglicama” sa Kozare.

Mi tu nismo mogli službeno ništa učiniti ni na smještaju, ni na suzbijanju tifusa, nego smo tek obraćajući se na narod direktno predavali koliko smo više djece mogli u seljačke kuće.

Uspostavili smo i veze s kozaračkim partizanima

Izbjeglice su držane mjesec pod vedrim nebom, u sabirnim logorima. Mogli smo samo registrirati, na koje se sve načine uništava i želi uništiti u najkraćem vremenu tisuće naroda. Na tom području Bosanske Krajine bilo je dotjerano u logore oko 50.000

od reda staraca, žena i djece; djece je bio najveći broj, po mojem mišljenju preko 20.000 /dvadeset/ tisuća.

Pomogli smo ubrzati akciju, koju je već organizirao narod na spasavanju kozaračkih žena i djece iz logora, – prebacivanjem u Slavoniju i Podravinu.

...Najzloglasniji je bio logor u Sisku. Tu je osnovana t.zv. „Prelazna stanica” i „Prihvatilište za djecu izbjeglica”, koju je navodno trebalo preseliti iz Bosne. Na oko vrlo humana ustanova, ali za čas se proćulo, da je „prelazna stanica” – sabirni logor, a „Prihvatilište za djecu izbjeglica” – dječje stratište i grobnica.

U tom logoru djecu su silom odvajali od majki koje su slali na prisilni rad u Njemačku, a njihovu djecu ostavljali u „dječjem prihvatilištu”. Djecu su tu zatvarali u prostorijske, zaražene pjegavcem i svim drugim zaraznim bolestima, a nikad dezinficirane i ostavljali ih tu danima bez hrane i vode, da ovako pomru. Govorilo se čak, da neki „liječnik” uštrcava djeci nekakve injekcije i da najzdravije dijete sat iza takve injekcije umre. Dočuvši to, smjesta sam se uputio u Sisak, ali tu mi nisu dopustili niti da se približim tom „prihvatilištu”. Uzalud sam se legitimirao, legitimacijama ministarstva, Crvenog križa, pa i zelenom njemačkom legitimacijom. Telefonirao sam, telegrafirao i ekspresno prijavio u Zagreb, neka se neodložno nešto poduzme na spasavanju djece iz sisačkog „Prihvatilišta”, jer je u gradu notorno poznato, da je pomor djece katastrofalan. Nigda nisam saznao kuda je dospjela moja prijava, tek kada sam bio u ustaškom zatvoru moj izvidni sudac mi je spočitnuo i u zlo upisao tu „denuncijaciju”. Uspjelo mi je da fotografiram neke strašne liješnice djece i da se dogovorim o daljnjem /dakako ilegalnom/ skupljanju dokaznog materijala o tom „Prihvatilištu”. Učitelj Dumbović, bio je postavljen od ministarstva udružbe, da vodi evidenciju i kolonizaciju djece, i da svakom djetetu oko vrata stavi kartončić s natpisom njegova imena i mjesta odakle je. Radi evidencije djece i nastanka kartoteke, po kojima će roditelji poslije moći pronaći svoju djecu, to se činilo opravdanim, pa i neophodno potrebnim. Mi smo međutim bili prisiljeni i dogovorili smo se, da potajno skidamo djeci te opasne „uputnice u smrt”. Upravo po tim ceduljicama ustaše su mogli ustanoviti da su to „izbjeglička” partizanska djeca iz logora, pa ako su im pala u ruke, vraćali su ih natrag u logor.

prijepis, strojopis

HR-HDA-1753. Očak Ivan

DOKUMENT 18.

05. XII. 1977.

Izvještaj Ante Dumbovića i njegova reakcija na knjigu „Kozarsko djetinjstvo” Dragoja Lukića⁹⁰⁷

DUMBOVIĆ ANTE, učitelj u mirovini,

Karlovac, Boškovićeva 9,

– Oslobođenje Kozaračke djece iz logora Sisak -

Prošle 1976. godine izišla je iz štampe u Beogradu knjiga „Kozarsko djetinjstvo” od Dragoja Lukić, o tragičnoj sudbini Kozaračke djece kakovu su ona proživljavala iza Kozaračke ofenzive 1942. godine. Budući da autor knjige spominje na strani 107 moje ime, potaknut sam, da Vam o tome predmetu podnesem slijedeći izvještaj.

Dana 31. VII. 1942. godine došao je u Sisak do mene moj školski drug i prijatelj profesor Kamilo Bresler, koji je u to vrijeme bio službenik Ministarstva udružbe tzv. NDH. On me je upoznao s odlukom tadašnje vlasti da se u Sisak deportiraju djeca iz logora Jasenovac, Stara Gradiška i Mlaka. Tom prigodom mi je prof. Bresler doslovce rekao: „Ante, u Sisak dolaze srpsko-partizanska djeca, – molim te, pomози mi spašavati tu djecu”! Kako sam ja sa drugom Breslerom završio Učiteljsku školu u Petrinji, i sa njime bio prijatelj i drug, poznao sam ga dobro kao antifašistu, gorljivog socijalistu, zaštitnika i savjetnika obespravljenih i progonjenih simpatizera NOP-a od 1941. godine, – to sam ja prihvatio obavezu da pomognem svojim radom na spašavanju te djece na putu tragične njihove sudbine, iako sam bio svjestan, da ću svojim radom dolaziti u suprotnost sa demonskim silama, koje su u ono vrijeme pomahnitale. Za pomoć kod popisa djece zamolio sam učiteljice-antifašistkinje sa Osnovne škole sa kojima sam radio i službovao. Prvi transport od 1.300 djece stigao je u Sisak 3. kolovoza 1942. godine. Medju tom djecom bilo je onih u dobi od 6 mjeseci, pa sve do 13 godina. Maloj djeci od 6 mjeseci do 3 godine odredjen je smještaj u zgradi ženskog samostana u Tomislavovoj ulici, dok je za veću djecu odredjeno da se smjeste u nedovršenu zgradu Sokolane, danas Dom Vladimira Nazora. Kasnije je dodjeljena za smještaj zgrade Gutči i dr. U toku

⁹⁰⁷ Izvještaj nije adresiran i u njemu se niti jednom riječju ne obraća direktno Dragoju Lukiću kao primatelju pisma. Kako je mjesto za adresu prazno pretpostavljam da ga je namjeravao poslati na više adresa.

mjeseca slijedilo je još 5 transporta sa 5.700 djece tako, da ih je u svemu bilo do 7.000. Već 6. VIII. 1942. stigli su u Sisak Janko Popović iz Slatinje kod Okučana i Ignjo Vukašinović iz Okučana, te su zamolili da im predam djecu iz njihova sela. Odmah sam bez daljega dozvolio da obidju svu prispjelu djecu i odaberu njima poznatu. Janko Popović prepoznao je 89- tero djece, a Ignjo Vukašinović 37- ero. Djecu su svrstali u redove i povelili na željezničku stanicu Sisak.

To je zapaženo u ustaškom logoru Sisak i mene je odmah drugi dan iza toga pozvao logornik Rok Foget i prijekorno me upitao: „Tko vas je ovlastio da vodite brigu o partizanskoj djeci koja su dopremljena u Sisak. Imadete li pismeno odobrenje za to? Zna li vi, da tamo gore, gdje se i ministri zalažu, da se nekog izvuče iz logora dugo treba i teško ide, a vi jednim potezom pera čitave čete djece otpuštate iz logora?”

O tome sam obavjestio druga Breslera u Zagrebu, a on mi je javio da je tužba iz Siska već stigla i da je izdana zabrana za dalje vraćanje djece iz prihvatilišta – logora.

I pokraj svega toga stupio sam u vezu sa općinom Gušće, Bobovac, Staza i Sunja, te se sa njima dogovorio da će Gušće preuzeti 250 djece, Sunja 200, Staza 100, a Bobovac 50 djece. Prema tome dogovoru javio sam doktoru Marguljes⁹⁰⁸ koji je radio sa djecom u prihvatilištu Sokolana, da odabere pomoću sestara djecu koju ću ja 26. kolovoza (1942.) predati na opskrbu na željezničkoj stanci u Sunji seljacima okolnih sela. Dan prije toga došao je predstavnik općine Gušće i otkazao prihvata djece za svoju općinu. Druge općine ostale su kod svoje odluke da prihvate djecu pa su za njih predviđeni brojevi djece pripremile sestre Crvenog križa Jana Koh i Vera Luketić, povele djecu na kupalište Teslić, okupale djecu i dovele na željezničku stanicu Sisak, gdje sam ih ja 297 preuzeo i spremio u pripravljene vagone, te dopratio ih do željezničke stanice Sunja. U Sunji su dočekali transport djece za: Bobovac drug Alojz Gučan, za Stazu Marko Kostić i za Sunju Juraj Marković. Kod predaje djece uputio sam predstavnicima općina slijedeće riječi: „Dovodim vam ovu siročad koja je u ovom ratnom vihoru ostala bez svoga doma i bez svojih roditelja. Rat još bjesni, ali će i prestati. Vodite računa, da će roditelji ili rodbina tražiti svoju djecu. Postupajte sa djecom roditeljski!”

Od 6. VIII. do 15. X. 1942. godine oslobođena su djeca iz prihvatilišta-logora prema slijedećem iskazu.: – preračunavanja.

1. Predano roditeljima	1.944 djeteta
------------------------	---------------

⁹⁰⁸ Marguljesu.

2.	Gradjanima Siska i okolice	1.605	„
3.	<u>Po nalogu Breslera preuzeto za Zagreb</u>	2.200	„
	Ukupno djece:	5.749	
4.	<u>Pomrla djeca u prihvatilištu-logoru</u>	1.152	„
	Ukupno djece:	6.901	
5.	<u>Još preostalo u Sisku u školi</u>	53	„
	Sveukupno djece:	6.954 ⁹⁰⁹	

Preostalo 53- oje djece preuzeto 8. 1. 1943. godine i sprovedeno u Zagreb.⁹¹⁰ Tim danom prestalo je prihvatilište-logor u Sisku, ali sam ja sve do Oslobođenja davao obavještenja onima, koji su svoju djecu potraživali.

ZDRAVSTVENA SLUŽBA U PRIHVATIŠTU

Za tu zdravstvenu službu bilo je postavljeno 4 liječnika: Dr. Marguljes iz Osijeka, Dr. Ivo Špicer iz Zagreba, Dr. Auf i Dr. Briški. Njima je dodjeljen Dr. David Egstein⁹¹¹ gradski fizik iz Siska, a šef službe bio im je Dr. Antun Najžar iz Siska. Dr. Marguljes je meni redovno ispostavljao popis djece za koju sam ja ispostavljao uputnice za liječenje u Bolnici Sisak (bolesna djeca), Dr. Egstein mi je redovno donosio popis umrle djece. Simpatizeri – seljaci iz okolice donosili su besplatno svaki dan nekoliko litara mlijeka za bolesnu djecu.

Već sljedeći dan po dolasku djece započelo je umiranje među njima po 1 do 2 slučaja dnevno. Medjutim, broj smrtnih slučajeva brzo je rastao. Kad sam dobio obavijest da je pomrlo u jednom danu 10- tero djece, pošao sam u Sokolanu da vidim u kakvom se stanju djeca nalaze. Ugledao sam stravičan prizor: djecu koja su bila za umiranje stavili su u jednu sobu. Na podu ležali su kosturi na prljavoj slami, koji su još davali samo očima znakove života. Taj prizor dao mi je pobudu da odem fotografu s tim, da odmah svaki novi smrtni slučaj djeteta fotografira, da bi se skupile fotografije sve pomrle djece. Fotograf se zvao Budimski i on je odmah prihvatio moj poziv i izvršio

⁹⁰⁹ Dragoje Lukić olovkom je križao napisane brojke i nadpisao druge koje su na kraju ipak dale isti zbroj.

⁹¹⁰ Točno je desetero djece. Vidi u: POPIS RATOM POSTRADALE DJECE koja su došla odnosno proputovala kroz Zagreb i bila na brizi kod Prihvatne postaje Hrvatskog Crvenog Križa od 27. VII.1945. HR-HDA, fond 1722, AFŽ-log.-23/40.

⁹¹¹ Eckstein.

ga. Svrha fotografiranja bila je da roditelji koji ne mogu pronaći svoju djecu možda prepoznaju na ovim fotografijama. Kad je bilo gotovo 400 fotografija uzeo sam ih i platio račun, a slike odnesao u Zagreb i predao prof. Bresleru. Kasnije je fotograf izradio još 350 fotografija i na moju molbu sačuvao od svih snimaka negativ fotografija. Sve fotografije nalaze se u fotoarhivi Muzeja revolucije naroda Hrvatske i u Nacionalnom parku Kozara, osim kao albumi kod mnogih kulturnoprosvjernih ustanova.

O svemu tome bio sam saslušan od Komisije za ispitivanje ratnih zločina nakon oslobodjenja u Sisku mjeseca juna 1946. godine. Tom prigodom mi je postavljeno na kraju pitanje: „Objasnite, kako ste ostali na životu kad ste sve navedeno izvršili po iskazu”.

U Karlovcu, 5. 12. 1977. Ante Dumbović

Prijepis, strojopis

MŽG Beograd, Arhiv, OF Dragoje Lukić

SUMMARY

”SHELTER FOR REFUGEE CHILDREN IN SISAK” PAPER AND THE WORK OF TEACHER ANTE DUMBOVIĆ (DOCUMENTS)

Abstract: On August 3, 1942, the Ministry of Social Welfare of the Independent State of Croatia established a „Shelter for Refugee Children” in Sisak. During that same month, 2,272 children were sent there from the Ustasha concentration camps in Mlaka, Jablanac, and Košutarica, which were established after the great Kozara offensive. The children were placed in several city locations. At the same time, children from the concentration camp in Sisak whose parents were sent to forced labor in the countries of the Third Reich were placed in the „Shelter”. Due to the lack of adequate care, 1,152 children died there in a very short time. The „Shelter” stopped working on January 8, 1943, when the last group of ten children was transferred to Zagreb. Based on original archival materials from the Croatian State Archives in Zagreb and the Museum of Genocide Victims in Belgrade, and with the help of available professional and scientific literature, the work of this „Shelter” (or as one would say – „a children’s camp”) has been reconstructed. The head of the „Shelter”, doctor Antun Najžar was responsible for this. Special attention was paid to the teacher Ante Dumbović, who was the commissioner of the Ministry of the Association for the Colonization of

Children in Sisak. The paper also brings new biographical information about the doctors who took care of the children.

Key words: The Independent State of Croatia, „Shelter for refugee children in Sisak”, Ante Dumbović, Antun Najžar, Diana Budisavljević, a rescue mission of children victims of Ustasha terror, children – victims of war